

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра публічного управління та адміністрування

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ
СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ»**

Студента 2 курсу,
13 м групи денної форми навчання
факультету економіки,
менеджменту та психології
спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»

Орищенко
Ярослав
Петрович

(підпис студента)

Науковий керівник
кандидат економічних наук,
доцент кафедри
економічної теорії та
конкурентної політики

Хрустальова
Вікторія
Вікторівна

(підпис керівника)

Керівник освітньо-професійної
програми
доктор наук з державного
управління,
професор кафедри публічного
управління та адміністрування

Орлова
Наталія
Сергіївна

(підпис керівника)

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади соціального страхування та його роль у сучасній ринковій економіці	6
1.1. Виникнення та розвиток системи соціального страхування у ринковій економіці	6
1.2. Функціонування системи соціального страхування населення в сучасній економіці	14
1.3. Соціальне страхування в Україні: сутність, цілі та функції	20
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2. Інституційно-правові засади функціонування системи соціального страхування України	28
2.1. Сучасний стан системи соціального страхування в Україні	28
2.2. Інституційно-правовий механізм регулювання діяльності державних фондів соціального страхування в Україні.....	33
2.3. Проблеми функціонування системи соціального страхування	45
Висновки до розділу 2	59
РОЗДІЛ 3. Реформування сфери соціального страхування та перспективи його розвитку в Україні.....	61
3.1. Основні напрями вдосконалення системи соціального страхування в Україні на основі найкращих закордонних практик	61
3.2. Напрями реформування соціального страхування в Україні	65
Висновки до розділу 3	76
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80

Вступ

Актуальність. Великого значення в сучасних умовах набуває питання соціального захисту населення, тобто система принципів, методів, законодавчо встановлених державою соціальних гарантій, заходів та установ, що забезпечують надання оптимальних умов життя, задоволення потреб підтримки життєдіяльності та дійового існування особистості, різних соціальних категорій і груп; комплекс соціальних заходів соціально-економічного та правового характеру із забезпечення гарантованого державою мінімального рівня матеріальної підтримки соціально уразливих верст населення в період економічних перетворень та пов'язаного з ними зниження рівня життя. А отже, дослідження системи соціального страхування, її проблем і викликів для їх ефективного функціонування є актуальним предметом дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми системи соціального страхування були предметом дослідження у наукових працях відомих українських та зарубіжних вчених: В.М. Андріїва, Я.І. Безуглої, Н.Б. Болотіної, І.М. Сироти, В.Г. Ротаня, Б.І. Сташківа, Б.С. Стичинського, В.В. Жернакова, С.М. Сивак, Н.А. Вігдорчика, К.С. Батигіна, А.Д. Симоненка, Є.Г. Тучкової та інших. Дослідження спиралося на досягнення відомих фахівців у галузі теорії держави і права - С.С. Алексєєва, В.С. Нерсисянца, Н.І. Матузова, П.М. Рабіновича. Сучасні соціально-економічні процеси, що відбуваються в Україні, викликали потребу в повному обсязі використовувати соціальне страхування, як форму соціального забезпечення. Суттєвим недоліком виявилася слабка наукова розробка питань теорії та практики соціального страхування в умовах ринкової економіки. Необхідність наукових досліджень правової природи соціального страхування виникла з новою силою. Сучасними проблемами соціального страхування займаються: В.М. Андріїв, Н.Б. Болотіна, С.М. Сивак, І.М. Сирота, Б.С. Стичинський, Б.І. Сташків та ін.

Мета і завдання. За мету поставлено дослідження системи соціального страхування та ролі соціального страхування в ринкових відносинах на підставі

комплексного аналізу наукової літератури з питань соціального забезпечення та законодавства про соціальне страхування.

Відповідно до вказаної мети поставлено такі завдання:

- розкрити зміст соціального страхування;
- визначити етапи становлення та місце соціального страхування в сучасній системі ринкової економіки ;
- проаналізувати сучасний стан системи соціального страхування в Україні;
- розкрити інституційно-правовий механізм регулювання діяльності державних фондів соціального страхування в Україні;
- визначити наявні проблеми системи соціального страхування;
- виробити рекомендації щодо реформування системи соціального страхування в Україні спираючись на закордонний досвід.

Об'єктом дослідження є система соціального страхування.

Предметом дослідження виступають суспільно-економічні явища та процеси, що відбуваються в системі соціального страхування.

Методи дослідження. Інформаційною базою написання випускної-кваліфікаційної роботи Конституція України, Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, закони про окремі види загальнообов'язкового державного соціального страхування та інші нормативно-правові акти України, а також довідкова література, зокрема матеріали монографій, навчальних посібників, періодичних видань, наукових публікацій, дані статистичної звітності фондів соціального страхування. Методологічним базисом написання курсової роботи є діалектичний та системний методи пізнання, що дозволили дослідити стан законодавства України про соціальне страхування та визначити перспективи його розвитку, здійснити цілісне дослідження системи соціального страхування, процесу виникнення і розвитку законодавства про соціальне страхування; формально-юридичний - для аналізу і з'ясування змісту нормативних актів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що їх зміст у багатьох аспектах доповнює наукові значення з історії розвитку та функціонування системи соціального страхування. Зібраний матеріал і узагальнення можуть бути використанні для підготовки узагальнюючих праць, при підготовці лекційних занять та спецкурсів у вищих навчальних закладах, а також підготовці рекомендацій суб'єктам правозастосування.

Структура випускної кваліфікаційної роботи обумовлена метою і предметом дослідження та авторським підходом до розгляду обраної теми. Випускова робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ У СУЧАСНІЙ РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

1.1 Виникнення та розвиток системи соціального страхування у ринковій економіці

На шляху розвитку система соціального страхування пройшла тривалий та складний шлях. На самому початку існування суспільства можна віднайти перші спроби застосування окремих аспектів соціального страхування. Вже за часів Стародавнього Риму, певні організації об'єднували своїх робітників та надавали їм підтримку в різних ситуаціях, таких як наприклад, втрата працездатності чи забезпечення поховання.

Але, соціальне страхування як масове явище виникає наприкінці XIX ст., завдяки стрімкому індустріальному розвитку. Створення перших страхових фондів в багатьох країнах Європи, а з тим і стрімкий розвиток державного соціального страхування, відбувся в XX ст. З бюджетів страхових фондів виділялись кошти на різні потреби, такі як, наприклад, на випадок хвороби робітника. Наповнення фондів відбувалося частково із внесків робітників підприємств та частково за рахунок самих підприємств чи їх власників. Існували приклади де і держава брала участь у наповненні страхових фондів.

Першими країнами, які внесли зміни в законодавство про соціальне забезпечення були, насамперед скандинавські монархії - Швеція та Норвегія, а також Бельгія, Австрія. Поступово на карті збільшувалось число держав, які приймали соціальний вектор розвитку заданий Європою. Так вже в 20-х роках XX століття, ряд країн Північної Америки взявся за створення своїх систем соціального страхування, які поступово покривали все більший масив професій та регламентували відносини в ланцюгу «робітник-підприємство-держава».

На межі XIX-XX ст. солідарну пенсійну систему запровадили Німеччина, Англія, Франція, а згодом Чехословаччина та Румунія. Такі самі пенсійні системи в 1920-х роках ввели в Чилі, Аргентині та Уругваї.

Значний внесок у становлення системи сучасного соціального забезпечення в 1881 році, зробив перший канцлер Німецької імперії Отто фон Бісмарк. Саме за його пропозицією було сформовано перші правові норми, які також стали відомі як «Велика хартія вольностей» або «свідectво про народження німецького соціального забезпечення».

Був закладений головний принцип: «Дайте працівнику право працювати, коли він здоровий. Забезпечте його турботою, коли він хворий. Гарантуйте йому достаток, коли він зістаріє.» [39].

Соціальне страхування в той час, в основі своїй сприймалось так, що працівники повинні в разі хвороби, нещасного випадку, інвалідності, матеріальної бідності чи старості бути застраховані, мати законне право на пільги. Страхування мало здійснюватися на добровільних засадах.

Система Бісмарка характеризується наступними трьома пунктами:

- застраховані виключно робітники;
- фінансування здійснюється за допомогою внесків, які сплачуються відповідно до доходу;
- внески, що сплачуються, базуються на заробітній платі.

На теренах Великобританії свої ідеї пропагував Вільям Беверідж, який у 1942 році представив всеосяжну доповідь британському парламенту про соціальну політику. Звіт містив конкретні пропозиції щодо створення комплексної системи соціального страхування, яка включала інтеграцію форм соціального страхування, створення загальної медичної служби, в тому числі страхування від нещасних випадків на виробництві, надання допомоги сім'ї, підтримання високого рівня зайнятості, а також захист від масового безробіття.

Ці пропозиції були основою для післявоєнної британської соціальної системи страхування. Система Беверіджа побудована наступним чином:

- вона охоплює все населення;
- в основному фінансується з державного бюджету;
- вона вимагає однорідних одноразових внесків.

Таким чином, метою системи Бісмарка є забезпечення належного рівня життя, в той час, як система Беверіджа фокусується на забезпеченні прожиткового мінімуму [56, с. 673].

Зародження соціального страхування в Україні, яка на той час входила до складу Російської Імперії, відбулося на початку XX ст. В ті часи по Російській Імперії проходили масові страйки працівників гірничо-видобувної сфери, які були стурбовані великою кількістю виробничих травм, що несли за собою невиправний характер та відсутністю будь-якою фінансової допомоги зі сторони підприємств, на яких вони працювали. В 1903-му році під тиском протестуючих, було впроваджено перший документ, який офіційно зобов'язував виплачувати компенсації, працівникам фабрик, заводів, гірничо-та гірничо-видобувної сфери і їх сім'ям у разі, якщо вони зазнали шкоди, спричиненої нещасним випадком.

Тогочасне соціальне страхування включало в себе три основні складові:

- страхування здоров'я ;
- пенсійне страхування ;
- страхування від нещасних випадків.

В кінці XX ст. деякі власники фабрик на території сучасної Південної України, запровадили на свої підприємствах нові види страхування для своїх працівників. Це страхування було розраховане на випадки інвалідності, смерті чи непрацездатності.

В місті Одеса в 1899 році було створено «Товариство взаємного страхування фабрикантів і ремісників від нещасних випадків». Чисельність застрахованих складала понад сім тисяч осіб.

На початку XX ст. Східна Галичина, яка перебувала у складі Австро-Угорської імперії, мала практику з питань соціального страхування. У Львові

функціонували пенсійні фонди, організовані як за галузевим, так і за територіальним принципами [66, с.113-114].

Впродовж 1912-1917 років, була прийнята низка нових законів та створено Народний комісаріат праці, який мав провадити соціальну політику та займався регулюванням охорони праці.

В часи закінчення громадянської війни, було змінено вектор розвитку економіки, що позначилось і на соціальному страхуванні, яке в часи війни відійшло на другий план. 1921 року був підписаний Декрет РНК «Про соціальне страхування осіб, зайнятих найманою працею». Всі виплати застрахованим особам були покладені на підприємства на яких вони працювали. [50, с. 13]

З 1924 р. органи соціального страхування розпочали організацію санаторно-курортного лікування і будинків відпочинку, які до цього часу були у віданні органів охорони здоров'я та профспілок. [50, с. 14]

До 1928 р. настання старості не включалося до сфери соціального страхування. З 1924 р. почали вводити пенсійне забезпечення по старості для окремих категорій працівників (викладачів вузів, працівників текстильної промисловості, транспорту). Лише з 1932 р. пенсійне забезпечення було розповсюджене на робітників усіх галузей народного господарства. Законодавчо було закріплено пенсійний вік - 55 років для жінок і 60 років - для чоловіків. Рішення щодо різного пенсійного віку було прийнято на основі вивчення солідарної пенсійної системи Німеччини за часів канцлера Отто фон Бісмарка [50, с. 15].

У 1930 р. була призупинена програма соціального страхування з надання допомоги на випадок безробіття. 23 червня 1931 р. ЦВК і РНК СРСР прийняли постанову «Про соціальне страхування», якою були внесені зміни в роботу страхових кас. Замість головоцстрахів були створені республіканські каси соціального страхування. На транспорті та в окремих галузях промисловості створювалися центральні галузеві каси соціального страхування. На підприємствах призначали та видавали допомогу виплатні пункти. Вводилися

також диференційовані норми соціальної допомоги та пенсії залежно від загального та безпосереднього стажу роботи та умов праці [50, с. 15-16].

У червні 1933 р. було прийнято рішення про злиття Наркомпраці (з усіма його місцевими органами, включаючи і органи соціального страхування) з профспілковими органами з покладенням на ВЦРПС його функцій. Профспілки організували соціальне страхування за виробничо-галузовим принципом. Було запроваджено галузеві тарифи внесків на соціальне страхування [50, с. 16].

При центральних комітетах і обкомах профспілок були створені галузеві каси соціального страхування, а на підприємствах - виплатні пункти соціального страхування при комітетах профспілок. Соціальне страхування почало перетворюватися у соціальне забезпечення. З 1937 р. виплату пенсій непрацюючим пенсіонерам здійснювали за рахунок коштів місцевих бюджетів, із звільненням від них бюджету соціального страхування. З грудня 1938 р. внесені зміни в соціальне страхування, в тому числі в Положення про соціальну допомогу з тимчасової непрацездатності. Розмір допомоги було поставлено в залежність від тривалості безперервної роботи на підприємстві. Тривалість відпусток у зв'язку з пологами було скорочено до 35 днів до пологів і до 28 днів після. Витрати на виплату пенсій непрацюючим пенсіонерам знову стали здійснюватися за кошти соціального страхування. Було підвищено мінімальний розмір пенсій, збільшено пенсії інвалідам, сім'ям, які втратили годувальників [50, с. 16-17].

Конституція СРСР від 5 грудня 1936 р. проголосила право громадян на матеріальне забезпечення в старості, у разі хвороби та втрати працездатності. Інші види соціального забезпечення регулювалися відповідними постановами. За Конституцією право на пенсійне забезпечення, крім робітників, набули і службовці. Колгоспники на призначення державних пенсій чекали ще 30 років [50, с. 16].

У роки Другої світової війни уряд збільшив розміри пенсій всім працюючим пенсіонерам, а також встановив виплату пенсій без урахування

заробітку. В 1944 р. збільшилися строки післяпологової відпустки до 42 днів (при народженні двійні або ускладнених пологах - до 56 днів).

У 1948 р. на адміністрацію підприємств було покладено нові обов'язки: визначення працюючим стажу роботи при призначенні допомоги за державним соціальним страхуванням і перевірку правильності призначення, обчислення та виплати соціальної допомоги [40, с. 37].

У 1953 р. соціальне страхування було поширене на всіх постійних, сезонних, тимчасових працівників машинно-тракторних і спеціалізованих станцій [50, с. 17].

5 липня 1955 р. Президією ВЦРПС було затверджено Положення про порядок призначення і виплати допомог по державному соціальному страхуванню. З 1956 р. знову було продовжено строки відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами: 56 днів до і після пологів, а у випадку народження двійні чи ускладнених пологів тривалість післяпологової відпустки була збільшена до 70 днів. Право на допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами не пов'язувалося із виробничим стажем.

14 липня 1956 р. було прийнято закон про державні пенсії. Закон значно розширив коло осіб, що мали право на пенсію та підвищив її рівень. Пенсійне забезпечення було також виокремлене від державного соціального страхування. Фонд соціального страхування, що входив до складу державного бюджету, наповнювався за рахунок страхових внесків, які обов'язково сплачували всі підприємства і організації за працюючих у них робітників і службовців. На той час пенсії фінансувалися з державного бюджету [50, с. 18-22].

15 липня 1964 р. був прийнятий закон про пенсії та допомогу членам колгоспів. Цей закон вперше ввів загальнодержавну систему пенсійного забезпечення за рахунок коштів централізованого фонду соціального забезпечення. Колгоспникам встановлено пенсії по старості та інвалідності, а їх сім'ям — у разі втрати годувальника. За рахунок цього самого фонду вперше стали виплачувати жінкам-колгоспницям допомогу з вагітності та пологів.

Підвищили пенсійний вік колгоспників: 65 років-для чоловіків і 60 - для жінок. У 1968 р. колгоспники отримали право на пенсію по старості з того самого віку, як і робітники та службовці, однак рівень їхнього пенсійного забезпечення був значно нижчим [23, с. 143].

У 1970 р. вводиться єдина система соціального страхування членів колгоспу, що передбачала забезпечення допомогою з тимчасової непрацездатності та іншими видами допомоги. З серпня 1972 р. Рада Міністрів СРСР затвердила нове положення про порядок призначення і виплати державних пенсій, в якому були враховані зміни з 1956 р. У 1973 р. відбулося подальше підвищення розмірів пенсій інвалідам і сім'ям, що втратили годувальника. У 1974 р. вводиться допомога на дітей малозабезпеченим сім'ям.

Конституція СРСР 1977 р. закріпила в країні дію державної системи соціального забезпечення (ст. 24). Однак залишився низький рівень соціального забезпечення та нерівність у забезпеченні робітників і службовців, з одного боку, і колгоспників - з іншого [50, с. 23].

В наступні роки було покращено пенсійне забезпечення колгоспників, матеріально-побутові умови учасників Великої Вітчизняної війни, інвалідів війни I і II груп, підвищено матеріальне забезпечення інвалідів з дитинства. В 1981 р. були вжиті заходи, спрямовані на посилення допомоги сім'ям, що мають дітей. Вводилась одноразова допомога при народженні дитини, встановлена часткова оплата відпустки із догляду за дитиною до досягнення нею одного року [22].

Постановою від 23 лютого 1984 р. затвердили основні умови забезпечення допомогою з державного соціального страхування.

У вересні 1986 р. було прийнято рішення про підготовку нового закону про пенсійне забезпечення громадян. 15 травня 1990р. був прийнятий Закон СРСР «Про пенсійне забезпечення громадян в СРСР», що встановив єдині умови пенсійного забезпечення всіх громадян. В СРСР існувала державна система соціального забезпечення, складовою частиною якої було державне соціальне страхування. Витрати на його потреби становили близько 80% всіх

коштів, що виділялися державою на соціальне забезпечення [1,50]. Підприємства, організації сплачували за працюючих у них робітників страхові внески до бюджету державного соціального страхування, який був частиною державного бюджету СРСР. З бюджету кошти направлялися на виплату пенсій та інші види забезпечення з державного соціального страхування. Управління соціальним страхуванням здійснювали профспілкові органи та державні органи соціального забезпечення, котрі займалися призначенням і виплатою пенсій, працевлаштуванням пенсіонерів та їх матеріально-побутовим обслуговуванням. Окремі елементи функціонування соціального страхування в колишньому СРСР та ряді зарубіжних держав були використані в процесі формування системи соціального страхування незалежної України.

Отже, початковими формами соціального забезпечення були благодійництво і громадська опіка як вираз соціальної допомоги. У докапіталістичний період основними соціально-правовими формами матеріального забезпечення перестарілих і непрацездатних були: утримання як привілей, що надавався державним чиновникам і військовим при виході у відставку за віком або у зв'язку з каліцтвом, отриманим на війні; благодійність; опіка і піклування; цивільно-правове забезпечення в рамках сімейних відносин; державна допомога для найбільш вразливих верств населення; колективна взаємодопомога всередині селянської громади та деякі інші. [47, с. 27]

Виникнення державного соціального страхування стало результатом розвитку промисловості та широкого застосування на промислових підприємствах найманої праці. Формування капіталістичного способу виробництва спонукало розвиток державної системи захисту найманих працівників від ризику втрати заробітку через нещасні випадки на виробництві. Крім того, через важкі умови праці й побуту більшість найманих працівників, які доживали до 65 років, фактично ставали непрацездатними і потребували допомоги [2, с. 25].

Першими виплатами за державним соціальним страхуванням стали допомоги у зв'язку з трудовим каліцтвом та захворюванням. А учасниками

таких кас могли бути тільки ті, хто мав змогу робити відповідні внески, тобто працюючі особи, а відтак вони і члени їх сімей отримували право на допомогу [48].

Таким чином, еволюція соціального страхування – це непослідовна зміна підходів до його організації, яка здійснювалась як на страхових засадах, так і на засадах соціального забезпечення. Досвід розвитку суспільних відносин доводить, що соціальне страхування – явище об'єктивне і необхідне.

Об'єктивність соціального страхування обумовлена ризиковим характером ринкової економіки та необхідністю у цьому зв'язку створення фінансових гарантій для забезпечення осіб, які з певних причин не можуть брати участі в процесі матеріального виробництва й отримувати оплату за свою працю [11].

Щодо тенденцій історичного розвитку світових систем соціального страхування необхідно вказати на їх спадкоємний і навіть циклічний характер: від взаємодопомоги до взаємного страхування, а потім до державного страхування на принципах трипартизму.

1.2 Функціонування систем соціального страхування населення в сучасній економіці

Кожна держава формує відповідно до вимог та інтересів суспільства власну національну систему соціального захисту населення. Моделі соціального захисту населення, як особливі способи її реалізації, мають суттєві відмінності, зумовлені комплексом причин соціально-економічного характеру, географічними особливостями, культурними та історичними традиціями, формою державного устрою, ступенем розвитку громадянського суспільства тощо. Розглянемо базові моделі соціального страхування.

1. Соціал-демократична модель (скандинавські держави)

Головною особливістю цієї моделі є загальність (універсалізація) соціального захисту населення, як гарантованого права всіх громадян, що

забезпечується державою. Модель відрізняється високою роллю держави в усупільненні доходів і загальнонаціональними соціальними механізмами управління. Держава забезпечує високий рівень якості і загальнодоступність соціальних послуг (в тому числі безкоштовне медичне обслуговування, освіту і т.д.).

Дана модель заснована на концепціях «солідарності» (соціальний захист - це справа всього суспільства, а не окремо взятих індивідуумів) і «соціального громадянства» (вимога рівності в соціальний захист вище ліберальної вимоги типу «хай кожен сам піклується про свій добробут і самозабезпечення»).

Економічна основа цієї моделі - ефективне виробництво, повна зайнятість, сильні об'єднання роботодавців та профспілок і договірні відносини між ними, які контролюються державою, високий рівень перерозподілу суспільного продукту. Соціальна політика фінансується державою з бюджетних коштів (через систему оподаткування) [43, с. 202]. Держава забезпечує реалізацію гарантованих прав і дій соціального захисту, і несе відповідальність за ефективне функціонування різних недержавних служб. Це можливо при наявності сильного і децентралізованого управління. Податки, як правило, досить високі, мають непрямий характер і пов'язані з роздрібним продажем товарів і послуг населенню. Особливе місце займає Швеція, так як соціальні відрахування тут досить великі і виробляються за ставкою 38%. До речі, їх рівень один з найбільш високих серед розвинутих держав. Соціальні платежі у вигляді нарахувань на фонд оплати праці становлять одну з дохідних найбільших частин бюджету. Наведемо приклад нарахувань на заробітну плату працівників найманої праці табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Нарахування на заробітну плату в Швеції

Види нарахувань	% До заробітної плати
На пенсійне забезпечення	13,0
На медичне страхування	8,43
На народну пенсію (для забезпечення тих, у кого немає вислуги років)	5,86

Продовження таблиці 1.1

На пенсійну страховку	0,2
На страхування від виробничого травматизму	1,38
На превентивний захист співробітників	0,17
На виплату допомоги по безробіттю, фінансування перекваліфікації осіб, що втратили роботу	2,12
На гарантію заробітної плати при банкрутстві компанії	0,2
На страхування життя	0,61
На групову страховку	0,95
На допомогу при звільненні	0,28
На додаткову пенсію	3,1
На страховку від травматизму	1,0
До гарантійного фонду	0,06
Податок на пенсійні платежі	0,6

Джерело: [70.с.32].

З таблиці 3, випливає висновок про те, що нарахування на зарплату в Швеції набагато відрізняється від України. В основному ця відмінність відбивається в структурі нарахувань, хоча в підсумку відрахування становлять 38%. [26]

Якщо мова йде не про найманого працівника, а про власника фірми, то тільки змінюється структура соціальних платежів, але загальна питома вага їх навіть вище, а саме 39,3%.

Дані цифри уточнюються при формуванні бюджету. Соціальні платежі сплачують як роботодавці, так і наймані працівники. Але не в однаковій мірі. Зазвичай роботодавці платять 33%, найманий працівник - інше. Звичайно, при цьому ступінь соціальної захищеності найманого працівника надзвичайно високий, і шведські підприємці, щоб уникнути податкового впливу, прагнуть зареєструвати свої підприємства в Європі.

Реалізуючи базову ідею шведської моделі - національну солідарність, уряд не тільки забезпечує рівний захист інтересів всіх членів суспільства, а й домагається відносного зближення добробуту окремих груп населення.

Активна перерозподільна політика в скандинавських країнах вирішила проблеми бідності, але не змогла цілком вирішити проблеми соціально вразливих груп (інвалідів, дітей, людей похилого віку, безробітних). Як наслідок принципу забезпечення соціальних прав громадян, рівень витрат на соціальний захист є досить високим, що дозволяє домагатися її ефективності і підтримувати велику кількість прихильників соціал-демократичної моделі.

Модель передбачає наявність корпоративної системи соціального захисту в рамках підприємств. Уряд використовує соціальне партнерство як механізм узгодження інтересів найманих працівників і роботодавців, інструмент регулювання класової боротьби в цілях підвищення рівня соціальної захищеності працездатного населення. Ця модель має обов'язкову попередню умову, це високо і добре організоване суспільство та є підсумком політичної прихильності принципам суспільства добробуту.

2. Корпоративна модель (Німеччина, Австрія, Франція)

Іноді називають цю модель «континентальною», «європейською» відповідно до її геополітичної домінантності, або «консервативною». Центральний принцип - поєднання можливостей ринку з механізмами солідарної самозахисту (соціальне страхування) під державним наглядом. Через прихильність до системи соціального страхування, яка організовується і фінансується «соціальними партнерами», як називають в ЄС наймачів і найманих, корпоративна модель базується на принципі досягнень, де працю визначає подальше соціальне забезпечення. Для добре організованих працівників в процвітаючих галузях виробництва результат може бути дуже високий. Проблеми виникають при розгляді тих верств населення, які не зайняті постійно або взагалі не зайняті, відповідно вони не мають права на страхову допомогу, а рівень державної допомоги вкрай невеликий. Тому ці категорії змушені розраховувати на місцеві благодійні організації та громадську допомогу, також зазвичай невелику [25]. Відповідно, корпоративна модель соціальної політики веде до появи «подвійного» суспільства.

Дана модель передбачає розвиток системи допомоги по соціальному страхуванню, диференційовану за видами трудової діяльності. Послуги соціального страхування, що фінансуються в основному за рахунок внесків, розрізняються залежно від приналежності до тієї чи іншої професійної групи.

На відміну від соціал-демократичної моделі, корпоративна модель базується на принципі особистої відповідальності кожного члена суспільства за свою долю і положення близьких. Тому тут самозахист, самозабезпечення грають істотну роль. В основі самозахисту лежить трудова діяльність і механізми солідарного самозахисту - соціальне страхування. Система встановлює жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту та успішністю трудової діяльності.

Соціальні відрахування в Німеччині становлять 18,6%, у Франції соціальний податок сплачують роботодавці за прогресивною шкалою; ставки платежів знаходяться в інтервалі 4,5-13,6%. [44, с.8]

Корпоративна модель побудована на взаємних зобов'язаннях найманих працівників і роботодавців, на принципі трудової участі (краще забезпечений той, хто більше працює і більше заробляє).

3. Ліберальна модель (Великобританія, США)

Ліберальна модель соціального захисту також розглядає ринок як найбільш важливу сферу формування соціально-захисних ресурсів людини, але відрізняється від корпоративної моделі принаймні в двох аспектах.

По-перше, соціальний захист передбачений за залишковим принципом, тобто люди, як правило, повинні бути здатні існувати в суспільстві і без допомоги держави. По-друге, уряд несе обмежену, і, тим не менше, загальну відповідальність за соціальний захист всіх громадян. Він передбачає мінімально необхідну державну підтримку соціальних низів. Через залишковий характер фінансування, реалізація моделі залежить від обсягу, як правило, досить високого, добровільної та неформальної допомоги (благодійність).

На відміну від соціал-демократичної моделі, ліберальна модель соціального захисту не передбачає високого рівня перерозподілу відповідно до

принципу соціальної солідарності. В основі захисту від соціальних ризиків - гарантована суспільством можливість мати гідний заробіток, накопичення і т.п., що дає можливість на самозабезпечення та самореалізацію.

Держава знімає з себе основні питання соціального відтворення і більшою мірою націлюється на мінімально необхідну підтримку соціальних низів. Однак необхідно мати на увазі, що така модель може функціонувати лише за умови досить сильно розвиненого економічного і правового простору, інститутів громадянського суспільства.

Соціальне страхування, на відміну від корпоративної моделі, знаходиться на досить низькому рівні, приватне страхування розвинене цілком, а соціальна допомога соціально вразливим верствам грає вирішальну роль.

Велика роль недержавних суб'єктів соціальної допомоги. Економічно активне населення повинно самостійно організовувати для себе необхідний рівень соціального захисту в рамках власної сім'ї, за допомогою приватного страхування, особистих заощаджень тощо. Держава приходить на допомогу в тих випадках, коли індивід не в змозі, з об'єктивних причин, забезпечити собі мінімальний рівень життя.

Класичними країнами ліберальної моделі вважаються Великобританія і США. Так, система соціального захисту США базується на двох основних формах:

- на соціальному страхуванні, внески за яким вносять як самі працівники, так і роботодавці;
- на державній соціальній допомозі, за рахунок бюджетів різних рівнів (від федерального до місцевого).

Точне число програм соціальної допомоги в США встановити важко, тому що серед них є федеральні, федерально-штатні, штатні і муніципальні. За деякими оцінками, їх близько 8 тис. Характерно, що критерії потреб варіюються від штату до штату, а виплати ні по одній програмі не дотягують до прожиткового мінімуму, Зате кожен, хто потребує може відразу отримати допомогу по декількох програмах відразу [41.с.34] .

У США роботодавці і працівники сплачують на соціальне страхування по 7,65% від заробітної плати, що в сукупності становить 15,3% від фонду оплати праці, в Великобританії роботодавці платять 12,2% від виплаченої ними заробітної плати, а працівники - 10% від отриманих доходів [46, с. 105].

Близько чверті американських робітників не охоплені страхуванням по безробіттю, і при закритті підприємств або звільненні, їм необхідно звертатися за допомогою в державні органи.

Основним соціальним інститутом, котрий контролює дії підприємців, до сьогодні залишаються профспілки.

4. Латинська модель (країни Латинської Америки)

Принципи латинської (католицької) моделі соціальної політики, що обумовили особливості латинської системи соціального захисту, були закладені в ряді «папських листів», виданих Ватиканом протягом ХХ століття.

Головним принципом є додаткова допомога. У християнському соціальному вченні цей принцип означає, що допомога у вирішенні виникаючих проблем повинна бути надана найближчою інстанцією. Якщо індивід не може собі допомогти, то звертається до сім'ї і родичів. Наступною інстанцією буде місцева громада, включаючи церкву і цивільні організації, а також сусіди; якщо і це не допоможе, то індивіду слід скористатися послугами страхування.

Останньою інстанцією є державний сектор. Характеризується низьким рівнем державних витрат на соціальний захист населення. Інститути соціального страхування розвинені слабо. Соціальна допомога в рамках сім'ї, громади і церкви грає головну роль.

Латинський спосіб організації системи соціального захисту передбачає такі принципи, як принцип солідарності, який регулює взаємовідносини особистості і суспільства і не допускає крайнього індивідуалізму і крайнього колективізму; принцип «загального блага»; принцип допомоги, що означає допомога з боку соціальних спільнот більш високого рангу спільнотам нижчого рангу і окремим індивідам [65, с.35].

Отже, в світі виділяють чотири базові моделі соціального страхування.

Це: 1) соціал-демократична модель, яка базується на концепції «солідарності», та притаманна скандинавським країнам; 2) корпоративна - базується на особистій відповідальності окремих членів суспільства; 3) ліберальна модель – спрямована на задоволення базових мінімальних потреб та підтримку вразливих верст населення, велику роль в цій моделі відіграють недержавні суб'єкти соціальної допомоги, характерна для США та Великобританії; 4) латинська модель визначається пріоритетною роллю соціальної допомоги в рамках сім'ї, громади та церкви.

1.3. Система соціального страхування в Україні: сутність, цілі та функції

Соціальна політика є важливим елементом, що задовольняє інтереси суспільства, а також ключовим елементом, без якого неможливо уявити сучасну державу. Протягом різних епох суспільство по різному реалізовувало соціальну політику. Вона могла ґрунтуватись на різних факторах: релігія, моральні принципи, традиції тощо.

Система соціального страхування - це складова частина системи соціального забезпечення, сукупності правових, економічних, організаційних заходів щодо забезпечення реалізації застрахованою особою (або членами її сім'ї) права на матеріальне забезпечення та соціальне обслуговування, на умовах та в розмірах, передбачених законом чи договором про соціальне страхування [49, с. 329].

Існує багато визначень соціальної політики. Переважна більшість зарубіжних науковців сходяться на думці, що соціальна політика є прерогативою суспільства, а не держави.

При цьому характерним є таке визначення: соціальна політика – діяльність і принципи суспільства, що формують спосіб, за допомогою якого суспільство втручається і регулює відносини між індивідами, групами, громадами, соціальними установами. Ці принципи та дії є результатом звичаїв і цінностей суспільства та значною мірою визначають розподіл ресурсів і рівень добробуту людей [5, с. 14].

Основними складовими соціального захисту населення України є:

- 1) соціальне забезпечення;
- 2) соціальна допомога;
- 3) соціальне страхування.

Слід детальніше розглянути кожен елемент, щоб зрозуміти сутність соціальної політики.

Отже, соціальне забезпечення – це надання певним категоріям громадян допомоги у вигляді соціальних виплат за рахунок бюджетних коштів. Безумовно ці соціальні виплати для таких категорій як малозабезпечені сім'ї, жертви війни чи політичних переслідувань є в повній мірі доцільним та необхідними [24]. Проте, кожна держава підходить до процесу надання соціального забезпечення, виходячи з власної економічної ситуації, механізму надання, політики, що правдить уряд. Занадто високий рівень соціальний виплат, негативно впливає на поведінку працездатної частини населення.

Соціальне страхування – є складовою соціального захисту населення, основою якого є людські потреби.

Розвиток соціально-економічних відносин породив нові визначення самого терміну «соціальне страхування».

Термін «соціальне страхування», з розвитком соціально-економічних відносин, отримав нові визначення в роботах багатьох авторів.

Отож, у «Короткому соціально-психологічному словнику» соціальне страхування описується як соціальна система, що ставить за мету визначення і створення загальнонаціональних пріоритетів і механізмів реалізації законодавчо закріплених соціальних, правових і економічних прав та свобод,

соціальних гарантій громадян, а також формування органів управління всіх рівнів, інститутів, соціальних служб, що забезпечують певний рівень соціального захисту населення від дестабілізуючих чинників (інфляція, безробіття, падіння виробництва тощо), досягнення соціально припустимого рівня життя населення. [14, с. 3]

А.М. Колосок в своїй роботі «Соціальне страхування в контексті становлення соціального діалогу» зазначає, що соціальне страхування це гарантована державою система матеріального забезпечення громадян у разі тимчасової втрати працездатності, за досягнення похилого віку, а також система інших заходів, спрямованих на матеріальне, культурно-побутове та оздоровчо-профілактичне обслуговування [16].

В обох зазначених випадках поняття соціального страхування зводиться до системи, що в повній мірі не розкриває його сутність.

Схоже визначення можна знайти і в різних нормативно-правових актах: загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом [2].

Згідно Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» соціальне страхування визначається як система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів Фонду соціального страхування України [7].

У соціально-політичному аспекті соціальне страхування є способом реалізації конституційного права громадян на матеріальне забезпечення в старості, у випадках хвороби, повної або часткової втрати працездатності або

недостачі такої від народження, при втраті годувальника, при безробітті.[14, с.5]

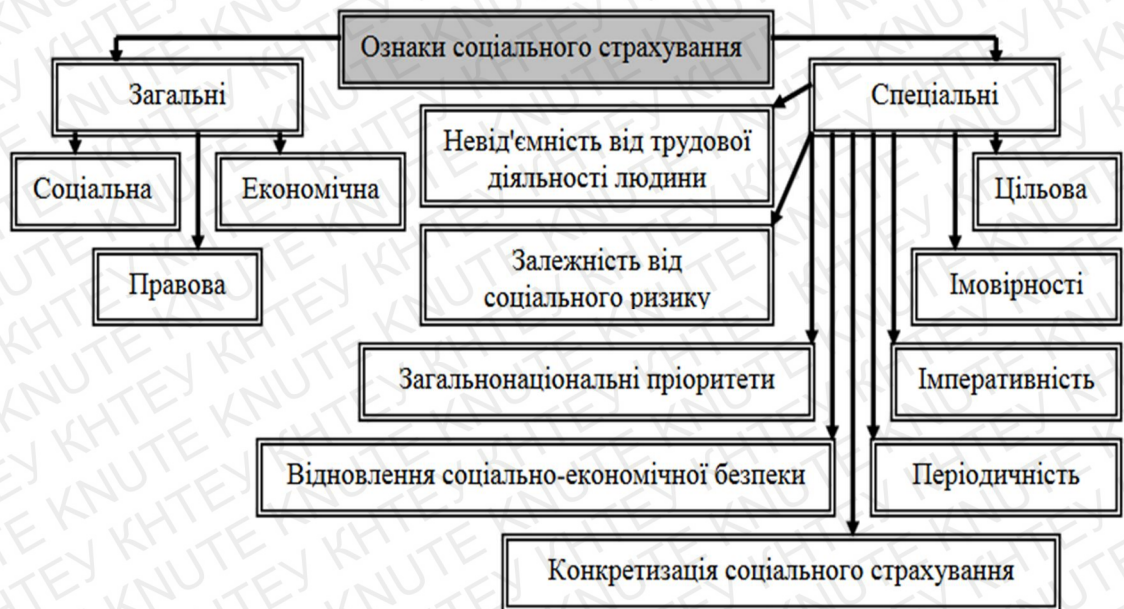

Рис. 1.1. Ознаки соціального страхування

Джерело: [14]

Зміст соціальної ознаки полягає у тому, що соціальне страхування покликане забезпечити систему соціального захисту для усіх прошарків населення. [8]

Правова ознака соціального страхування проявляється у тому, що будь-які процеси, що виражають зміст соціального страхування, є закріпленими у нормативно-правових актах і передбачаються у їх нормах. Економічна ознака соціального страхування проявляється у тому, що соціальне страхування є важелем перерозподілу грошових коштів у суспільстві й має зв'язок із розбудовою економіки [36].

Щодо спеціальних ознак соціального страхування, то серед них виділяють такі, які окреслюють специфіку соціального страхування. Дані ознаки у своїй сукупності не властиві будь-якому іншому явищу і є унікальними.

До основних функцій соціального страхування відносять: [4, с. 12–13]

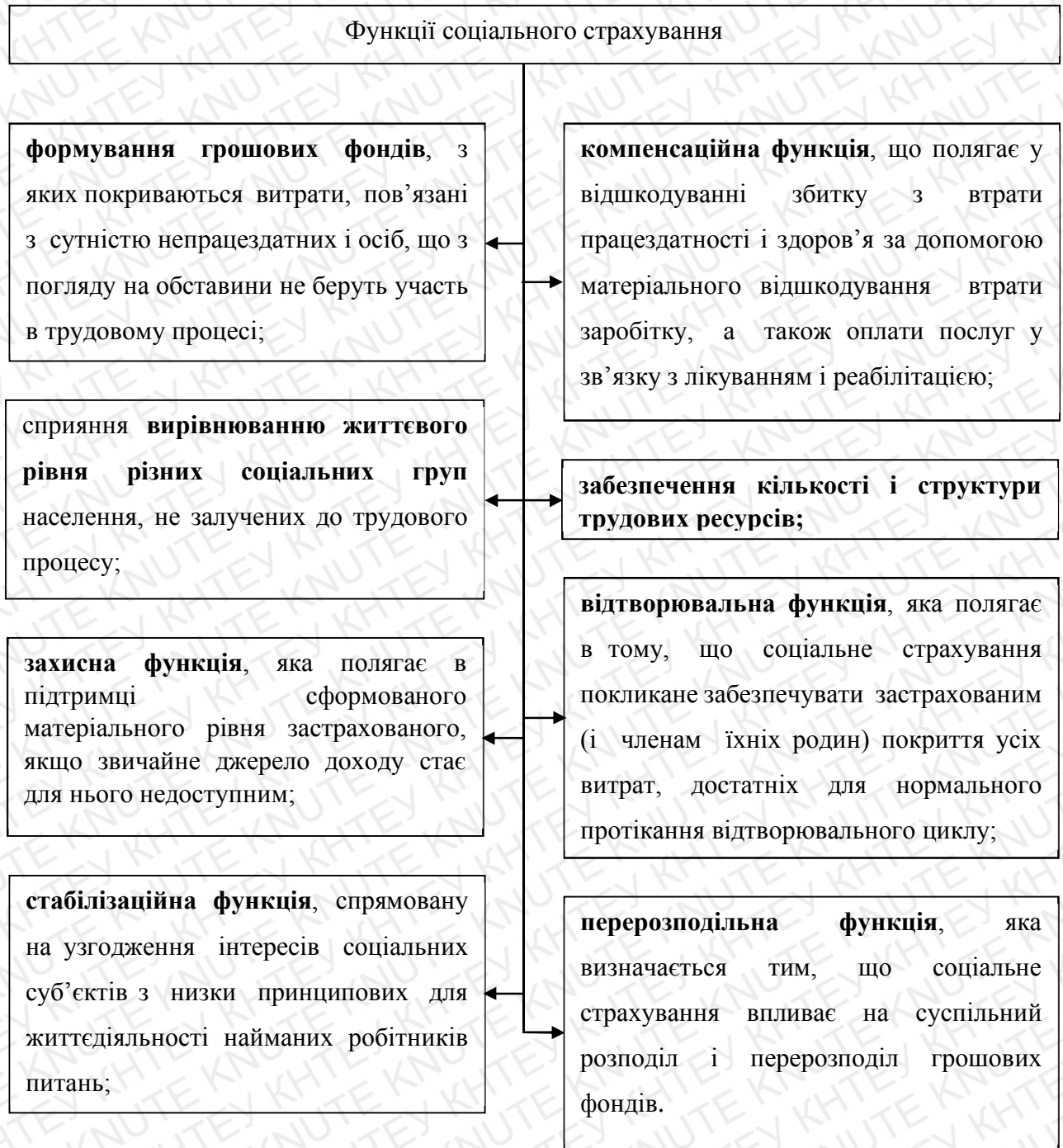

Рис. 1.2. Функції соціального страхування.

Щодо видів, то законодавством визначено шість видів загальнообов'язкового державного соціального страхування [7]:

- 1) пенсійне страхування;
- 2) страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності;
- 3) медичне страхування;
- 4) страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;
- 5) страхування на випадок безробіття;
- 6) інші види страхування.

Досліджуючи соціальне страхування як систему, варто враховувати те, що воно може бути як добровільним так і обов'язковим.

Обов'язкове соціальне страхування – це різновид державних соціальних гарантій, які забезпечуються через цільові позабюджетні (державні або суспільні) фонди. У цьому випадку реалізується принцип неповного самофінансування. На випадок дефіциту цих фондів держава надає їм допомогу з державного бюджету. Таким чином, вона виступає гарантом фінансової стійкості цих фондів і реалізації програм обов'язкового соціального страхування [5].

Добровільне соціальне страхування ґрунтується на принципах колективної солідарності і взаємодопомоги за відсутності страхової підтримки держави (державного бюджету). Його характерними рисами є демократизм в управлінні страховими фондами, найбільш повна реалізація принципу самоврядування, соціальне партнерство роботодавців і найманих працівників, тісна залежність страхових виплат і програм від рівня доходів страхувальників.

Основні відмінності між добровільним і обов'язковим соціальним страхуванням наведено у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Основні відмінності між добровільним і обов'язковим соціальним страхуванням

№ п/п	Добровільне соціальне страхування	Обов'язкове соціальне страхування
1	Частина добровільної страхової	Частина системи державного

Продовження таблиці 1.2

1	діяльності, яка відноситься до суспільного сектору особового страхування	страхування
2	Регламентується законами про страхування та некомерційні організації	Регламентується законами з питань обов'язкового страхування та про державні позабюджетні фонди
3	Правила страхування визначаються страховими організаціями або їх об'єднаннями	Правила страхування визначаються державою
4	Колективне	Загальне, іноді виключаючи високодохідні групи населення
5	Здійснюється страховими некомерційними організаціями (товариствами взаємного страхування)	Здійснюється державними позабюджетними фондами (трастами)
6	Страховальники - юридичні і фізичні особи	Страховальники - роботодавці, працівники, держава
7	Здійснюється за рахунок приватних доходів громадян, прибутку підприємств	Здійснюється за рахунок внесків роботодавців, працівників і субсидій з державного бюджету

Отже, сутність соціального страхування полягає у наданні соціального захисту у вигляді матеріального забезпечення громадян у випадку хвороби, повної або часткової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття за незалежних від особи причин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом, за рахунок коштів страхових фондів, бюджетних коштів та інших джерел визначених законодавством.

Висновки до розділу 1

За результатами проведеного у розділі дослідження досягнуто таких висновків:

1. Еволюція соціального страхування – це непослідовна зміна підходів до його організації, яка здійснювалась як на страхових засадах, так і на засадах соціального забезпечення.

2. Об'єктивність соціального страхування обумовлена ризиковим характером ринкової економіки та необхідністю у цьому зв'язку створення фінансових гарантій для забезпечення осіб, які з певних причин не можуть брати участі в процесі матеріального виробництва й отримувати оплату за свою працю.
3. В світі виділяють чотири базові моделі соціального страхування: 1) соціал-демократична модель, яка базується на концепції «солідарності», та притаманна скандинавським країнам; 2) корпоративна - базується на особистій відповідальності окремих членів суспільства; 3) ліберальна модель – спрямована на задоволення базових мінімальних потреб та підтримку вразливих верст населення, велику роль в цій моделі відіграють недержавні суб'єкти соціальної допомоги, характерна для США та Великобританії; 4) латинська модель визначається пріоритетною роллю соціальної допомоги в рамках сім'ї, громади та церкви.
4. Сутність соціального страхування полягає у наданні соціального захисту у вигляді матеріального забезпечення громадян у випадку хвороби, повної або часткової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття за незалежних від особи причин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом, за рахунок коштів страхових фондів, бюджетних коштів та інших джерел визначених законодавством.

РОЗДІЛ 2

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1 Сучасний стан системи соціального страхування в Україні

Для населення України, яке працює, основним інститутом реалізації права на соціальний захист є соціальне страхування. Воно має захищати найманих працівників і самозайняте населення від найбільш значущих, серйозних і масштабних соціальних ризиків [6].

Найчастіше під соціальним страхуванням розуміється «загальнообов'язкове державне соціальне страхування у вигляді системи прав, обов'язків і гарантій, яке передбачає надання соціального захисту у вигляді матеріального забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом» [7].

Як визнані на міжнародному рівні базові принципи соціального страхування найчастіше наводять: платність, солідарність та еквівалентність відшкодування. За відсутності хоча б одного з них система втрачає страхову ознаку [7].

Завдяки соціальному страхуванню суспільство вирішує такі завдання [4, с. 92]:

- формує грошові фонди, з яких фінансуються витрати, що пов'язані з утриманням непрацездатних осіб;
- забезпечує необхідну кількість і структуру відтворення трудових ресурсів;
- скорочує розриви в рівні матеріального забезпечення працюючого

та непрацюючого населення; – досягає підвищення життєвого рівня соціальних груп населення, які неберуть участі в трудовому процесі.

Наразі в Україні діють три цільові позабюджетні фонди, до яких роботодавці та робітники перераховують страхові внески: Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування України, який здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням і Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Діє класичний ланцюг: страхувальник(роботодавець) – страховик (фонд) – застрахована особа (працівник).

Загальний розмір страхових внесків до фондів соціального страхування України, розрахований у відсотках до заробітної плати, відповідає практиці більшості країн ЄС. Однак частка працівників у сплаті страхових внесків значно менша, ніж у країнах ЄС, що збільшує навантаження на роботодавців (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Розмір і пропорції страхового навантаження в системах соціального страхування країн ЄС та України

	Страхові внески (% від з/п)		
	Роботодавець	Працівник	Усього
Австрія	25,1	17,2	42,3
Німеччина	21,2	19,8	41,0
Греція	28,2	15,4	43,6
Італія	35,1	9,5	44,6
Нідерланди	29,4	25,6	55,0
Франція	38,9	12,5	51,4
Україна	37,7	3,6	41,3

Для зменшення навантаження на фонд оплати праці, видатків роботодавців на адміністрування страхових внесків, формування єдиної бази даних платників соціальних внесків у 2010 р. було запроваджено єдиний соціальний внесок.

Стан соціального страхування в Україні характеризують доходи та видатки Пенсійного фонду України. За 2012-2017 рр. обсяг видатків ПФУ зріс на 57,8 млрд грн або 22,6 %, але питома вага видатків ПФУ у ВВП країни зменшилась з 16,0% до 10,2% (рис.2.1)

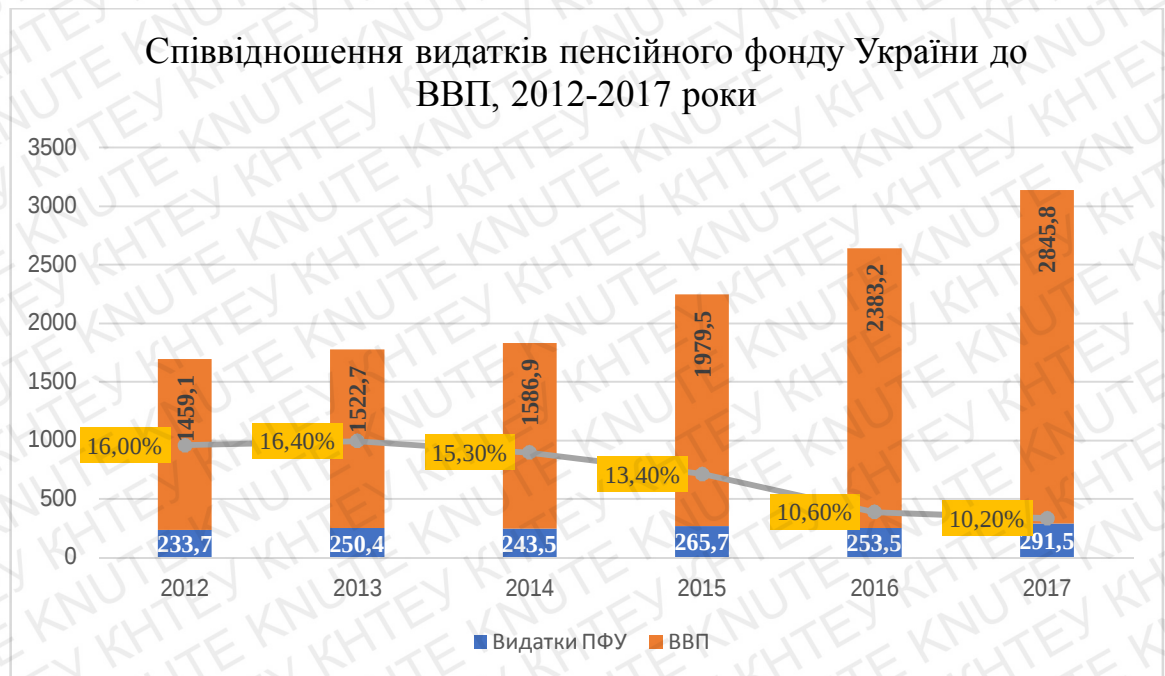

Рис. 2.1. Співвідношення видатків пенсійного фонду України до ВВП, 2012-2017 роки. [30]

Доходи Пенсійного фонду України складаються з: власних надходжень ПФУ; коштів Державного бюджету України на пенсійні виплати, фінансування яких чинними законодавчими нормами визначено проводити за рахунок коштів Держбюджету; коштів ФБ – на пенсійні виплати громадянам, які достроково вийшли на пенсію; кошти ФСС на виплату пенсій по інвалідності внаслідок нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань [4].

Порівняно з 2017 роком власні доходи Пенсійного фонду мають зрости на 54,6 млрд грн (34,4%). У структурі запланованих доходів фонду на 2018 рік питома вага власних надходжень на 5,7% більше відповідного показника бюджету 2017 року. У загальному обсязі доходів фонду питома вага планових асигнувань з державного бюджету на фінансування пенсійних виплат у 2018

році становить 39,5%, що на 5,7% менше, ніж передбачено у бюджеті фонду на 2017 рік (45,2%). При цьому кошти на покриття власне дефіциту фонду скоротилися на 32,4 млрд гривень. [30; 17].

Дефіцит системи соціального страхування посилюється в результаті передачі функцій збору та адміністрування єдиного податку в ДФСУ замість ПФУ. Згідно з розрахунками Федерації профспілок України, застосування передбаченого чинним законодавством у 2016 р. коефіцієнта 0,6 до розміру єдиного внеску призведе до того, що сумарний розрахунковий дефіцит страхових коштів фондів соціального страхування складе понад 100 млрд грн [10].

Головним недоліком чинної системи соціального страхування є низький рівень страхового захисту, який не забезпечує гідного життя в старості, у випадку хвороби, інвалідності тощо [4]. Середній розмір пенсії по Україні на 1 січня 2018 р. становив 2480,46 грн, проти 1828,31 грн на 1 січня 2017 р. (рис. 2.4), тобто зріс на 652,15 грн, або 35,7%.

Рис. 2.4. Динаміка розміру прожиткового мінімуму (для непрацездатних осіб) та мінімального розміру пенсії у 2018 році. [30]

Мінімальна пенсія за віком зросла на 16,4% (з 1 247 грн на 01.01.2017 до 1 452 грн на 01.01.2018 (рис. 2.2)).

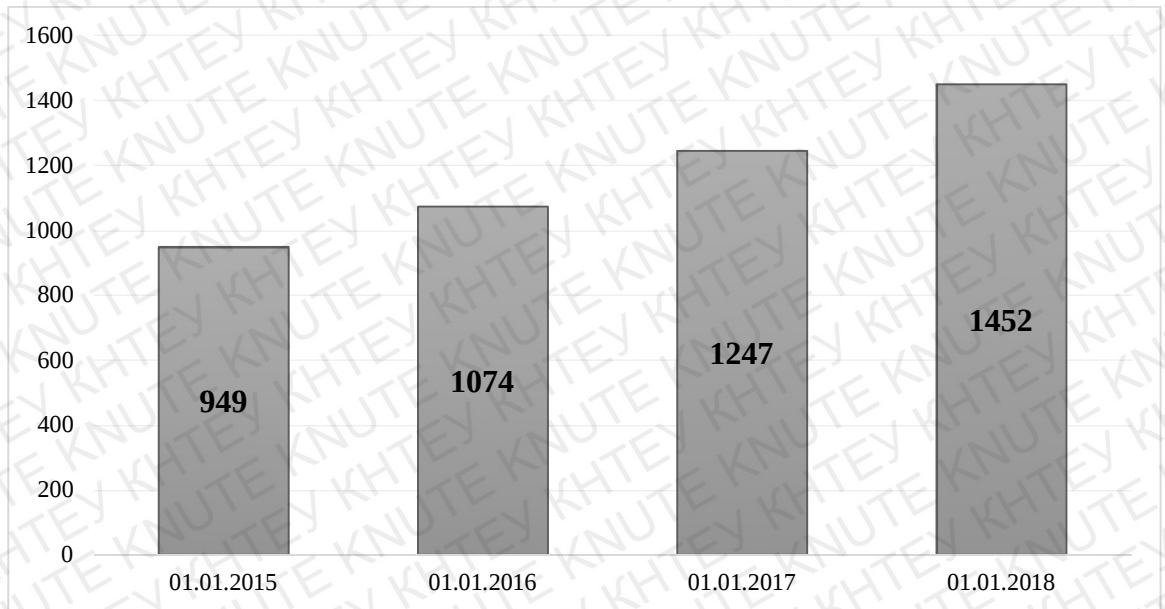

Рис. 2.2. Розмір мінімальної пенсії у 2015-2018 роках. [30]

В той час як величина прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, з початку року зросла на 62 грн, або 4,5%, до кінця року згідно розрахунків ПФУ, має зрости ще на 4,5 % та становити 1497 грн, що відповідатиме мінімальній пенсійній виплаті. (рис. 2.3)

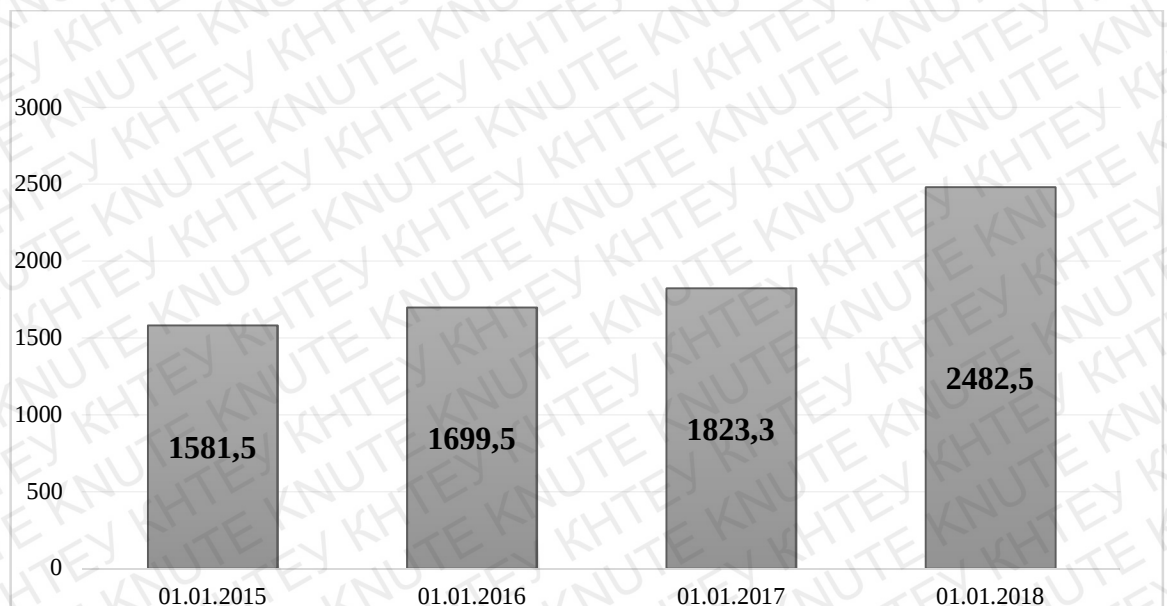

Рис. 2.3. Середній розмір пенсії у 2015-2018 роках. [30]

Отже, чинна система соціального страхування в Україні є не пристосованою до нинішніх реалій. Спираючись на обмежену тривалість життя, населення скептично відноситься до сплати внесків до різних державних фондів. Окрім цього, індивід не відчуває реального обсягу цих відрахувань. Кошти, що відраховані до фонду, залишаються там і не має можливості отримати їх у разі потреби. Тому все частіше, має місце звернення до недержавних організацій для отримання допомоги при лікуванні, оплати у разі смерті особи на поховання тощо, оскільки державні фонди покривають лише малу частину цих витрат.

2.2. Інституційно-правовий механізм регулювання діяльності державних фондів соціального страхування в Україні

Соціальне страхування ґрунтується на таких принципах, викладених у Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»:

- законодавчого визначення умов і порядку здійснення соціального страхування;
- обов'язковості страхування осіб відповідно до видів соціального страхування та можливості добровільності страхування у випадках, передбачених законом;
- державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав;
- обов'язковості фінансування фондом витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг, в обсягах, передбачених цим законом;
- формування та використання страхових коштів на засадах солідарності та субсидування;
- диференціації розміру виплати допомоги залежно від страхового стажу;

- диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві;
- економічної зацікавленості суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці;
- цільового використання коштів соціального страхування;
- відповідальності роботодавців та фонду за реалізацію права застрахованої особи на матеріальне забезпечення та соціальні послуги [9].

В Україні нормативно-правову базу соціального страхування утворюють:

«Основи законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (від 14.01.1998 р.), закони України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання» (від 23.09.1999 р.), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (від 02.03.2000р.), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» (від 18.01.2001 р.), «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (від 09.07.2003 р.), «Про недержавне пенсійне забезпечення» (від 09.07.2003 р.), «Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (від 08.07.2010 р.), «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» (від 08.07.2011 р.), проект закону України «Про загальнообов'язкове медичне страхування».

Постанови Кабінету Міністрів України, правління Пенсійного фонду України та інших державних цільових фондів деталізують статті законів та розробляють механізм їх реалізації. Крім того, Кабінет Міністрів України має право видавати в межах своєї компетенції та повноважень нормативні акти, що безпосередньо стосуються соціального захисту населення. Механізм державного регулювання соціального страхування в країні являє собою сукупність фінансових форм, методів, важелів управління фінансовими

ресурсами, призначеними для їх використання при настанні страхових випадків.

У фінансовій системі держави особливу ланку становлять фонди соціального страхування, що мають певне цільове призначення та визначену законодавством самостійність. У більшості європейських країн такі фонди відокремлені від державного бюджету і управляються безпосередньо центральною, а в деяких випадках – і місцевою владою. Характерною рисою фондів соціального страхування є чітко визначені джерела формування і напрями використання коштів. Створення таких фондів визначається конкретними потребами, що постають перед державою. Кошти, що надходять до таких фондів, спрямовуються на реалізацію заходів соціальної політики держави.

В сучасних умовах через фонди соціального страхування здійснюється великий вплив на соціальні та економічні процеси, які відбуваються в суспільстві. Виконуючи свої функції, держава забезпечує фінансування заходів щодо соціального захисту населення, реалізації пріоритетних загальнодержавних програм, спрямованих на підвищення добробуту та соціальної захищеності людини як головного суб'єкта економічного розвитку суспільства. При цьому саме інститут соціального страхування стає однією із важливих форм здійснення прав громадян на соціальний захист. Його значимість великою мірою зростає в умовах трансформаційної економіки.

Соціальне страхування є специфічним інститутом соціального захисту і водночас сферою економічної системи держави, де відбувається перерозподіл виробленого валового внутрішнього продукту за допомогою формування фондів соціального страхування, з метою захисту інтересів економічно активного населення від негативної дії соціальних страхових випадків. Це специфічна форма інвестицій у людський капітал, значущість якої для економічного зростання і добробуту визначається державою. Саме людський потенціал забезпечує нині темпи економічного зростання, і саме ті країни,

політика яких спрямована на забезпечення розвитку людського потенціалу, досягають вагомих успіхів.

Фонди соціального страхування як організаційна форма перерозподілу і використання фінансових ресурсів виступають страховиками у системі соціального страхування та беруть на себе зобов'язання щодо збору страхових внесків і виплати матеріальної допомоги. З урахуванням співвідношення величин страхових надходжень і відповідних видатків за окремими видами соціального страхування та фінансово-економічної, соціально-демографічної ситуації (стан економіки, тенденції відтворення населення, його здоров'я) держава вживає відповідних заходів щодо регулювання розмірів страхових тарифів і виплат щодо соціального страхування.

Для забезпечення певних видів соціального страхування створюються відповідні державні фонди. Страхові фонди – установи, що здійснюють мобілізацію страхових внесків та забезпечують фінансування передбачених виплат застрахованим особам. Усі застраховані громадяни є членами відповідних страхових фондів залежно від виду соціального страхування. Державні страхові фонди належать до некомерційних самоврядних організацій [68].

Як правило, цільові страхові державні фонди не можуть займатися іншою діяльністю, крім тієї, для якої їх створено.

Таким фондам забороняється також використовувати свої кошти на цілі, не пов'язані з виконанням їх функцій. Кошти цільових страхових державних фондів не входять до складу Державного бюджету України. Ці фонди мають самостійні бюджети. Управління страховими фондами здійснюється на паритетній основі представниками держави та суб'єктів соціального страхування (страхувальників і страховиків). Для забезпечення стабільної діяльності фондів створюються резерви страхових коштів. Фонди зобов'язані публікувати в засобах масової інформації свої бюджети [64].

З метою забезпечення загальнообов'язкового соціального страхування в Україні створено такі державні фонди:

- 1) Пенсійний фонд України;
- 2) Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття;
- 3) Фонд соціального страхування України.

Історично цільові фонди з'явилися раніше бюджету як єдиного державного фонду грошових ресурсів. Це були спеціальні фонди або особливі рахунки. Кількість таких фондів за весь період розвитку суспільства постійно змінювалася. У переважній більшості такі фонди мали тимчасовий характер і після виконання визначених цілей ліквідовувалися.

Згідно закону України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» «Управління фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюють правління та виконавчі дирекції страхових фондів, які забезпечують визначені законами конкретні види соціального страхування». При цьому «Виконавча дирекція страхового фонду є виконавчим органом правління фонду, який забезпечує виконання рішень правління». Виконавча дирекція є підзвітною правлінню фонду та здійснює діяльність від імені страхового фонду в межах та порядку, що визначаються його статутом та положенням про виконавчу дирекцію, яке затверджується правлінням страхового фонду. Організаційно-правовий статус виконавчих дирекцій Фондів наведено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Організаційно-правовий статус виконавчих дирекцій Фондів

Фонд	Статус фонду	Статус виконавчих дирекцій
ПФУ	Фонд є центральним органом виконавчої влади.	Виконавча дирекція Пенсійного фонду є постійно діючим виконавчим органом, організовує та забезпечує виконання рішень правління.
ФЗДССБ	Фонд належить до цільових позабюджетних страхових фондів. Фонд є некомерційною самоврядною організацією	Виконавча дирекція Фонду є виконавчим органом правління Фонду, який забезпечує виконання рішень правління.

Продовження таблиці 2.2

ФСУ	Фонд є цільовим централізованим страховим фондом, некомерційною самоврядною організацією.	Центральний орган виконавчої влади.
-----	---	-------------------------------------

Функціонування усіх трьох фондів зумовлено єдиною логікою, що спирається на страховий принцип. Вказані фонди призначені для соціальної допомоги громадянам, які з певних причин опинились у скрутних життєвих умовах унаслідок втрати заробітку. Основна розбіжність полягає в тому, що для ФСУ та ФЗДССБ ймовірність настання страхового випадку менша 100 %, тоді як для ПФУ вона становить 100 %[3]. При цьому в діяльності фондів відсутні будь-які регіональні, галузеві та інші розбіжності принципового характеру: учасниками фондів, а отже й застрахованими особами є усі без винятку працівники, за яких сплачуються страхові внески. За вказаної умови навіть громадянство застрахованої особи не має значення.

У межах системи соціального страхування вирішується питання як соціального захисту населення, так і питання організації фондів соціального страхування. Багаторічний досвід функціонування подібних спеціалізованих соціальних інститутів у більшості країн Західної Європи свідчить про високу ефективність цих базових інститутів соціального захисту. Страхові принципи забезпечення соціальних гарантій населенню є загальноприйнятими і визнаними у світі, вони вважаються найбільш ефективними.

Пропоную, більше детально розглянути ключові положення статутів фондів державного соціального страхування України.

Пенсійний Фонд України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики, що реалізує державну політику з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню та реалізує державну політику з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню.

У своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства.

Завдання:

- реалізація державної політики з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню;
- внесення пропозицій Міністрові соціальної політики щодо забезпечення формування державної політики із зазначених питань;
- виконання інших завдань, визначених законом.

Має наступні повноваження:

- узагальнювати практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляти пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх Міністрові соціальної політики;
- здійснювати керівництво та управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- вивчати та аналізувати ситуацію у сфері пенсійного забезпечення, забезпечувати проведення щорічних актуарних розрахунків фінансового стану системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- розробляти проект бюджету Пенсійного фонду України та подає його Міністрові соціальної політики для внесення в установленому порядку на розгляд Кабінетові Міністрів України, здійснює ефективний розподіл фінансових ресурсів для пенсійного забезпечення, складає звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України;
- формувати реєстр застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування та у складі

зазначеного реєстру - реєстр платників страхових внесків до солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

- здійснювати у межах повноважень, передбачених законом, контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду України, інших коштів, призначених для виплати пенсій та щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці;
- здійснювати міжнародне співробітництво, забезпечує виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України з питань, що належать до його компетенції;

- здійснювати інші повноваження, визначені законом.

Пенсійний фонд України здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені в установленому порядку територіальні органи.

Рис. 2.5. Структура Центрального апарату Пенсійного фонду України

Фонд соціального страхування України - створений відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (далі – Закон) і є правонаступником Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України і Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Є органом, який здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням, провадить акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечує фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування та здійснює інші функції передбачені законом. У своїй діяльності фонд керується Конституцією України, Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», Кодексом законів про працю України, іншими законодавчими актами, прийнятими відповідно до них.

Завдання:

- реалізація державної політики у сферах соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, медичного страхування ;
- надання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг відповідно до Закону ;
- профілактика нещасних випадків ;
- здійснення перевірки обґрунтованості видачі та продовження листків непрацездатності застрахованим особам, у тому числі на підставі інформації з електронного реєстру листків непрацездатності ;
- здійснення контролю за використанням роботодавцями та застрахованими особами коштів Фонду ;

- аналіз та прогнозування надходження коштів від сплати єдиного внеску.

Має наступні повноваження:

- здійснювати управління та оперативне розпорядження фінансовими ресурсами Фонду в межах бюджету Фонду, затвердженого в установленому законодавством порядку, управління майном;
- проводити розслідування страхових випадків та обґрунтованості виплати матеріального забезпечення, страхових виплат;
- здійснювати заходи з профілактики страхових випадків;
- забезпечувати функціонування інформаційно-аналітичних систем;
- здійснює контроль за використанням коштів Фонду, веденням і достовірністю обліку та звітності щодо їх надходження та використання, застосовує в установленому законодавством порядку фінансові санкції та накладають адміністративні штрафи;
- брати участь у проведенні наукових досліджень з питань соціального страхування населення, вивчають міжнародний досвід з метою запровадження інноваційних форм соціального страхування, виступають замовником наукових робіт, досліджень і методичного забезпечення;
- брати участь у здійсненні міжнародного співробітництва для розв'язання проблем та обміну досвідом у сфері соціального страхування;
- здійснювати інші функції, передбачені статутом.

Управління Фондом здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб і роботодавців. Безпосереднє управління Фондом здійснюють його правління та виконавча дирекція.

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття створений відповідно до Закону України «Про

загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» для здійснення функцій соціального страхування, передбачених цим Законом.

Фонд є правонаступником державного фонду сприяння зайнятості населення та цільовим централізованим страховим фондом, некомерційною самоврядною організацією. Гарантом забезпечення застрахованих осіб та надання їм відповідних соціальних послуг Фондом є держава.

У своїй діяльності Фонд керується Конституцією України, Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, законами України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про зайнятість населення», а також іншими нормативно-правовими актами, що регулюють відносини у сфері страхування на випадок безробіття та цим Статутом.

Завдання:

- управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття;
- акумуляція надходжень від сплати єдиного внеску, фінансових санкцій відповідно до Закону України «Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»;
- контроль за надходженням страхових внесків відповідно до закону;
- контроль за використанням коштів;
- виплата матеріального забезпечення та надання соціальних послуг.

Має наступні повноваження:

- користуватися в установленому порядку відомостями Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, необхідними для забезпечення виконання покладених на нього функцій;

- перевіряти достовірність відомостей, поданих роботодавцем для отримання коштів Фонду, дотримання порядку використання роботодавцем виділених йому коштів Фонду та зупиняти виплати з Фонду в разі відмови або перешкоджання з боку роботодавця у проведенні перевірки, виявлення фактів подання ним Фонду недостовірних відомостей або порушення порядку використання роботодавцем коштів Фонду;
- отримувати необхідні пояснення (у тому числі в письмовій формі) з питань, що виникають під час перевірки;
- стягувати фінансові санкції та адміністративні штрафи, передбачені законом за порушення вимог Закону;
- стягувати відповідно до закону кошти Фонду, виплачені особам, зареєстрованим як безробітні, у вигляді матеріального забезпечення на випадок безробіття та витрачені на надання соціальних послуг безробітним у разі встановлення факту їх отримання на підставі недостовірних відомостей, поданих особою;
- стягувати з роботодавця суму страхових коштів та вартість соціальних послуг, наданих безробітному в разі поновлення його на роботі за рішенням суду, а також незаконно виплачені безробітному суми матеріального забезпечення в разі неповідомлення роботодавцем Фонду про прийняття його на роботу;
- вимагати від керівників та інших посадових осіб підприємств, установ і організацій, а також від фізичних осіб усунення виявлених фактів порушення законодавства про страхування на випадок безробіття.
- визначати мінімальний розмір виплат, передбачених частинами другою та четвертою статті 23, частиною першою статті 26, частиною першою статті 33 Закону України «Про загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття» до стабілізації економічного становища в Україні.

Управління Фондом здійснюють правління Фонду та виконавча дирекція Фонду. Правління Фонду складається з представників від держави,

застрахованих осіб та роботодавців, які виконують свої обов'язки на громадських засадах. Виконавча дирекція Фонду є виконавчим органом правління Фонду, яка забезпечує виконання та практичну реалізацію рішень правління. Функції виконавчої дирекції Фонду покладаються на органи державної служби зайнятості, систему яких складають Державний центр зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України, центр зайнятості Автономної республіки Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські, районні, міськрайонні, міські та районні у містах центри зайнятості. Центральним органом виконавчої дирекції в системі робочих органів виконавчої дирекції Фонду є Державний центр зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України. Центр зайнятості Автономної республіки Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські, районні, міськрайонні, міські та районні у містах центри зайнятості є робочими органами виконавчої дирекції Фонду.

Отже, в Україні існують три фонди загальнообов'язкового соціального страхування. Це - Пенсійний фонд України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та Фонд соціального страхування України. Всі вони є некомерційними державними організаціями та покликані забезпечувати соціальний захист громадян.

2.3 Проблеми функціонування системи соціального страхування

Безумовно, сьогодні в Україні існують проблеми із системою соціального страхування, і відповідні процеси реформування та оптимізації проходять значно повільніше та більш складно, ніж у провідних державах світу. Україна не повною мірою перейшла на систему ринкових відносин, що є причиною низки проблем, зокрема й у сфері системи соціального страхування. Однак з огляду на те, що Україна обрала проєвропейський вектор розвитку й що сьогодні система соціального страхування України перебуває в кризовому

стані, питання прийняття Концепції адаптації національного законодавства у сфері соціального страхування до законодавства держав Європейського Союзу набуває особливої актуальності. Окрім того, рівень розвитку соціального страхування, як і соціального забезпечення, визначає рівень добробуту всієї держави й населення.

Пенсійна система в сучасному суспільстві відіграє важливу соціальну та економічну роль, тому ефективність її функціонування є запорукою соціальної стабільності, що потребує постійної уваги з боку держави. В Україні на сучасному етапі розвитку склалася доволі непроста ситуація у пенсійній системі [13]. Уряд країни та Пенсійний фонд впродовж тривалого періоду піддаються ризикам невиконання своїх зобов'язань перед громадянами пенсійного віку. Фінансова криза тільки поглибила існуючі проблеми пенсійного страхування та викрила недоліки діючої пенсійної системи [21, с.4]. Зростаюче фінансове навантаження на солідарний рівень національної пенсійної системи зумовлює необхідність подальшого реформування пенсійної системи.

Місія пенсійної системи у сучасному суспільстві полягає в забезпеченні достойного рівня життя пенсіонерів. В Україні система пенсійного страхування не виконує належним чином свого призначення, оскільки розмір пенсій здебільшого є дуже низьким. Основними факторами, що негативно впливають на функціонування пенсійної системи в Україні, є:

- складна демографічна ситуація та негативні перспективи її розвитку. У майбутньому проблема старіння населення може призвести до більшого загострення кризи в пенсійній системі;
- несприятливий макроекономічний стан держави (інфляція, безробіття, економічні кризи);
- значний рівень тіньової економіки, тінізація виплат заробітної плати працівникам;
- анексія Криму, тимчасова окупація та військові дії на Сході України.

Отже, основні проблеми вітчизняної пенсійної системи, які унеможливають її стабільне функціонування та виконання покладених на неї функцій, полягають у наступному:

Україна належить до країн із старіючим населенням, що обумовлює систематичне погіршення співвідношення між громадянами працездатного і непрацездатного віку. За прогнозами вчених, у 2025 р. на одного працюючого припадатиме один пенсіонер, а до 2030 р. на 1000 платників внесків до Пенсійного фонду України 1005 пенсіонерів. Проте зростання кількості осіб пенсійного віку протягом наступних 40 років буде відносно стабільним (табл. 2.3);

Таблиця 2.3

**Кількість пенсіонерів в Україні
(за винятком військовослужбовців)**

	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
Розрахунки Інституту демографії та соціальних досліджень при НАНУ (млн.)	13,3	13,5	13,6	13,6	13,6	13,1	13,6	13,7	13,5
Розрахунки НДІ праці та зайнятості (млн.)	13,2	13,3	13,4	13,3	13,1	13,0	13,0	13,0	12,6

- видатки на пенсійне забезпечення у 2017 р. в Україні досягли 10,2 % ВВП [10], хоча в розвинутих країнах – цей показник не пересягає відсотковий поріг в 8–10% ВВП. При цьому не слід забувати, що розмір пенсійних внесків у нас достатньо високий порівняно із зарубіжними країнами, проте й цього недостатньо для покриття пенсійних видатків;

- у більшості осіб, що досягли пенсійного віку, низький рівень пенсії: понад дві третини пенсіонерів отримують пенсії на рівні прожиткового мінімуму.

Водночас середній розмір спеціальних пенсій щонайменше у 2,5 разу перевищує середній розмір пенсії, визначеної на загальних умовах;

- незбалансованість бюджету Пенсійного фонду України – у 2017 р. з держбюджету на покриття дефіциту виділено майже 58 млрд. грн [33].

На сьогодні дефіцит Пенсійного фонду покривають коштами із державного бюджету. За висновками фахівців причинами розбалансування бюджету Пенсійного фонду є:

- системне порушення принципу економічної залежності видатків на споживання від отриманих доходів і ВВП;
- дисбаланс доходів і видатків Фонду через вплив демографічних чинників;
- низька якість управлінських рішень у сфері пенсійного забезпечення;
- недоодержання власних доходів внаслідок великої кількості пільг за страховими внесками;
- фінансування видатків на управління Пенсійним фондом за рахунок власних доходів;
- скорочення кількості застрахованих осіб і страхувальників;
- законодавче обмеження максимального об'єкта справляння страхових внесків;
- суттєві відмінності в розмірах пенсій окремих категорій громадян.

Актуальним завданням в Україні є подальше реформування пенсійної системи, що має важливе значення для забезпечення сталого розвитку країни.

Основними цілями пенсійної реформи визначено: підвищення рівня соціального забезпечення пенсіонерів, встановлення відповідності розмірів пенсій величині заробітку і трудового стажу, забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи, заохочення громадян до заощадження коштів на старість, створення ефективної та дієвої системи адміністративного управління в пенсійному забезпеченні.

Страхування на випадок безробіття

Однією з головних проблем в глобальному масштабі сьогодні є - безробіття. Саме тому ключовим завданням виконавчої влади в Україні є формування державної політики зайнятості населення.

Сьогоднішня державна політика України у сфері зайнятості не здатна покрити весь горизонт наявних проблем, у зв'язку зі складною економічною ситуацією. Зменшення обсягів виробництва, скорочення робочих місць, високий рівень цін та велика кількість переселенців в купі з низкою інших проблем, дають нам найвищий рівень безробіття в країні (таблиця 2.4) з 2010-го року, та унеможливають належний соціальний захист безробітних [71].

Таблиця 2.4

Рівень безробіття з 2010 по 2017 рр. (кільк. населення в тис.)

	Всього населення	Економічно активне населення	Зайняте населення	Безробітне населення	Рівень безробіття	Зареєстрованих безробітних
2010	45778,5	20220,7	18436,5	1784,2	8,8%	452,1
2011	45633,6	20247,9	18516,2	1731,7	8,6%	505,3
2012	45553,0	20393,5	18736,9	1656,6	8,1%	467,7
2013	45426,2	20478,2	18901,8	1576,4	7,7%	487,6
2014	42928,9	19035,2	17188,1	1847,1	9,7%	458,6
2015	42760,5	17396,0	15742,0	1654,0	9,5%	461,1
2016	42584,5	17303,6	15626,1	1677,5	9,7%	407,2
2017	42386,4	17193,2	15495,9	1697,3	9,9%	352,5

Науковці Центру перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України визначили ряд недоліків, які перешкоджають інституціоналізації соціального страхування на випадок безробіття:

- наявність високого рівня тіньового ринку у всіх сферах економіки, незареєстрованих форм зайнятості, неофіційних і неврахованих виплат заробітної плати, що знижує рівень соціальних гарантій для зайнятих у цій сфері працівників та істотно скорочує (до 25–30%) економічні можливості формування державних цільових соціальних фондів;
- наявність високої та невиправданої диференціації в системі заробітної плати і доходів населення в різних секторах економіки та регіонах країни, що стримує розвиток системи соціального страхування [12].

Отже, сучасний стан ринку праці країни характеризується наявністю певних проблем, серед яких найважливішими є невідповідність попиту і

пропозиції робочої сили, наявність вимушеної неповної зайнятості, складна ситуація щодо працевлаштування окремих соціально-демографічних груп населення, необхідність підвищення рівня професійної освіти, професійного навчання працівників, що забезпечує їхню конкурентоспроможність на внутрішньому ринку праці відповідно сучасних умов розвитку економіки.

Страхування від нещасних випадків на виробництві.

Турбота про людину праці має безпосереднє відношення до усієї системи державного соціального страхування, у тому числі і від нещасних випадків на виробництві, яка базується на трьох основних завданнях:

1) проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам, які несуть загрози здоров'ю застрахованих, спричиненими умовами праці;

2) відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків або професійних захворювань;

3) відшкодування шкоди, пов'язаної з втратою застрахованими особами заробітної плати або відповідної її частини під час виконання трудових обов'язків, надання їм соціальних послуг у зв'язку з ушкодженням здоров'я, а також у разі їх смерті здійснення страхових виплат непрацездатним членам їх сімей.

Аналізуючи статутні завдання Фонду соціального страхування України (до 2015 р. – Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та профзахворювань) з позиції страхування, слід зазначити, що: соціальні послуги та виплати, що здійснюються та відшкодовуються Фондом, мають більшою мірою страховий характер, однак профілактика нещасних випадків має нестраховий характер так само, як і витрати Фонду на фінансування адміністративно-господарських функцій та формування резерву коштів Фонду. Такі нестрахові функції, з одного боку, обтяжують виконання головної функції Фонду як страховика, а з іншого – створюють підґрунтя для нецільового використання коштів та різного роду зловживань.

Ефективному виконанню кожного із зазначених завдань перешкоджають певні проблеми:

- у сфері профілактики виробничого травматизму спостерігається наявність високих показників травматизму та профзахворювань на виробництві, які пов'язані з важкими та шкідливими умовами праці, роботою в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним правилам і нормам за рівнями або концентраціями небезпечних і шкідливих виробничих факторів;
- у сфері медико-соціальних послуг фіксується низька якість надання таких послуг, потреба у створенні усіх можливих умов для усунення обмежень життєдіяльності потерпілих, відновлення і компенсації порушених або втрачених їх здатностей до побутової, професійної, суспільної діяльності;
- у сфері страхових виплат існує необхідність встановлення економічно обґрунтованих розмірів страхових внесків за класами професійного ризику виробництва та поглиблення диференціації розмірів страхових внесків залежно від стану виробничого травматизму на кожному підприємстві.

Виконання нестрахових функцій Фондом призводять до того, що жодне зі статутних завдань не виконується ним повною мірою. Покращення здійснення страхової функції (як пріоритетної) видається можливим за рахунок оптимізації виконання нестрахових функцій: профілактики травматизму та витрат на адміністративно-господарське забезпечення діяльності Фонду [52].

Фонд соціального страхування України здійснює фінансування профілактичних заходів, які визначено національною, галузевими та регіональними програмами покращення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища. При цьому Фонд не бере участі у розробці зазначених програм.

Сучасна економічна ситуація, скорочення обсягів виробництва, погіршення умов праці неодмінно призводять до збільшення порушень нормативів з охорони праці та зростання кількості нещасних випадків на виробництві й професійної захворюваності. За інформацією Федерації профспілок України щодо рівня виробничого травматизму, протягом 2009–

2013 рр. у середньому щорічно на виробництві було зареєстровано 12 тис. нещасних випадків. У 2014 р. їх кількість зменшилася до 7 тис. Необережність – це основна причина, коли професіонал може втратити не тільки роботу, а й нанести шкоду здоров'ю. Значна кількість випадків травмування робітників на виробництві легкого та середнього ступенів важкості приховується роботодавцями, а отже, не враховуються офіційною статистикою. Приховування випадків травмування робітників на виробництві або переведення їх до категорії «не пов'язаних з виробництвом» звільняє роботодавця від проведення ефективних профілактичних заходів на підприємстві і відповідно Фонд соціального страхування – від необхідних компенсацій шкоди життю та здоров'ю постраждалих. Таким чином відбувається зменшення кількості зареєстрованих нещасних випадків, що трактується офіційною статистикою як зменшення виробничого травматизму.

Страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань є важливою складовою системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні, стабільне та ефективне функціонування якого – необхідна умова для забезпечення конституційних гарантій щодо соціального захисту, охорони життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності. Однак ефективність такого страхування потребує вдосконалення, наближення до європейських стандартів та норм.

За даними Міжнародної організації праці (МОП), рівень виробничого травматизму в Україні залишається високим порівняно з більшістю економічно розвинутих країн світу. В Україні випадки загибелі людей, зайнятих у суспільному виробництві, трапляються частіше, ніж у Великобританії, у 6 разів [75], а Японії – у 5 [26]. За останніми дослідженнями експертів МОП, Україна займає одну із найгірших позицій за рівнем смертельного травматизму в Європі: з розрахунку на 100 тис. працівників порівняно з Німеччиною вищий у 2,5 разу, США – у 2 рази, Італією – 1,3 разу [52]. Експерти МОП вказують на те, що на показник професійного травматизму впливає рівень доходу країни [31]. Так, за підрахунками МОП, 86 % випадків професійного травматизму

припадає на країни з низьким та середнім рівнями доходів, а 14% – на країни з високим рівнем доходів. Кількість нещасних випадків на один смертельний в різних країнах коливається від 1000 в Німеччині до 230 в Чехії (табл. 2.5)

Таблиця 2.5

Рівень травматизму в різних країнах світу

Країна	Кількість нещасних випадків на один смертельний	Співвідношення абсолютної кількості смертельних травм відносно України
Німеччина	1000	0,71
Велика Британія	650	0,50
Франція	900	0,63
Чехія	230	0,23
Швеція	370	0,30
Італія	500	0,40

Причинами такої ситуації є:

- високий рівень тіньової зайнятості, яка, за даними МОП, охоплює майже 9% працюючого населення, або 5 млн. працівників. За оцінками Державної фіскальної служби України, в «тіні» знаходиться приблизно 35% заробітної плати. Отже, держава недоотримує приблизно 22 млрд. грн. податку на доходи фізичних осіб, а фонди соціального страхування – 61 млрд. грн.;
- недостатнє проведення аналізу виробничого травматизму, тобто до офіційної державної статистики включаються не всі випадки травматизму на виробництві. Очевидно, що в несприятливому становищі опиняються найменші працівники, які за декілька заробітних плат «у конвертах» готові ризикувати власним життям та здоров'ям, а недобросовісні роботодавці цим користуються, оскільки зменшується сума оподаткування [32].

Протягом 2013–2017 рр. збільшилася кількість платників внесків на 445 тис. осіб. За рахунок роботодавців формується переважна частина доходів бюджету Фонду (90%). Відповідно спостерігається збільшення суми страхових

внесків роботодавців на 65% [74]. Однак динаміка темпів зростання страхових внесків відносно попередніх періодів має стрибкоподібний характер – це означає, що страхові внески до Фонду сплачуються несвоєчасно та не в повному обсязі. Щодо структури страхових витрат Фонду за 2017 р., то із загальної суми доходів – 17 млрд. грн.: 1,7% було спрямовано на профілактику нещасних випадків; 7,4% – на медичну, професійну та соціальну реабілітацію та 95% – відшкодування шкоди потерпілим. При цьому на фінансування другорядних статей бюджету (адміністративно-господарські витрати) Фондом було використано 6,8% коштів, що перевищує суму видатків на профілактику та реабілітацію та є вкрай несправедливим і порушує страховий принцип.

Страхування з тимчасової втрати працездатності.

Для більшості працівників заробітна плата є основним, а переважно і єдиним джерелом до існування. Хвороба і пов'язана з нею втрата заробітку може позбавити їх доходу і можливості не тільки вилікуватися, а й вижити. Не допустити цього покликана система соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.

Проблем у функціонуванні системи соціального страхування безліч і, на жаль, соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, яке повинно сприяти безпеці і збереженню здоров'я застрахованих осіб, не виконує свою функцію належним чином. Одна з проблем українського сьогодення — це те, що лікарняний перетворився на розкіш, адже в умовах кризи кількість персоналу, як правило, на вітчизняних підприємствах максимально оптимізована, згідно з соціологічними дослідженнями 65% працівників хворіють на роботі [45]. До чого, з рештою, призводить така «оптимізація», можна побачити за даними численних епідемій та, на жаль, в оформленні пенсій по інвалідності [62, с. 32].

Проблемою для реалізації права на допомогу з тимчасової непрацездатності також є тіньові заробітні плати. Питання детінізації виплат заробітної плати, зменшення нелегальної зайнятості та загалом — детінізації економіки надзвичайно складне та багатопланове явище, оскільки водночас

стосується працівників, роботодавців, фіскальних органів та питання наповнення державного бюджету. І навіть, якщо ми не говоримо про тіньову заробітну плату, тобто якщо працівник офіційно працює і за нього сплачено всі необхідні соціальні внески, то і в такому випадку існує багато проблем у реалізації права застрахованого на матеріальне забезпечення у сфері соціального страхування у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю.

Здійснення соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності покладено на створену з цією метою організаційно-управлінську структуру — Фонд соціального страхування. Основним завданням Фонду у сфері соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності є надання матеріального забезпечення та соціальних послуг, а саме: допомога з тимчасової непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною); допомога при вагітності та пологах; допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві); оплата лікування в реабілітаційних відділеннях санаторно-курортного закладу після перенесених захворювань і травм.

Особливістю ж національної системи обов'язкового соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності є покладення на страхувальника-роботодавця обов'язку з виплати страхового забезпечення у вигляді допомоги з тимчасової непрацездатності за рахунок власних коштів. При невиконанні роботодавцем зазначеної норми держава не забезпечує виплату цієї суми за рахунок коштів Фонду соціального страхування. Тобто певна частина допомоги з тимчасової непрацездатності є фінансовим зобов'язанням роботодавця перед працівником.

На жаль, у зв'язку з відсутністю статистики з даного питання не можна навести точні цифри або відсоткове відношення оплати страхувальниками-роботодавцями допомоги з тимчасової непрацездатності за перші 5 днів. Однак, як свідчить аналіз, проведений Чернівецьким обласним відділенням Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, кількість листків непрацездатності, виданих упродовж 9 місяців 2015 р., складає 49 471, кількість

же листків непрацездатності, включених до заяв-розрахунків для надання матеріального забезпечення за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності протягом 9 місяців 2015 р., складає 38 210 [51]. Різниця між кількістю виданих листків непрацездатності та включених до заяв-розрахунків складає 11 261. Причини такої розбіжності Фонд називає наступні: 1) частина листків непрацездатності, виданих терміном до 5 днів, оплачені за рахунок коштів роботодавця та не показані в заявах-розрахунках; 2) частина виданих листків непрацездатності не подається до оплати: застраховані особи працюють неофіційно або на роботі їх протабельовано під час перебування на листку непрацездатності; 3) багато підприємств мають філії в різних областях України, в тому числі і в Чернівецькій області, та централізовані бухгалтерії, що знаходяться за межами Чернівецької області та перебувають на обліку в інших обласних відділеннях Фонду [17].

Відносити оплату перших п'яти днів тимчасової непрацездатності за рахунок коштів роботодавця до соціально-страхової допомоги можна досить умовно.

На нашу думку, оплата перших п'яти днів тимчасової непрацездатності за рахунок роботодавця — це відхід від страхової техніки. Втрачається сама сутність страхування — колективна відповідальність за індивідуальний ризик. Разом із тим, сьогодні особи, які самостійно забезпечують себе роботою, та добровільно застраховані особи взагалі позбавлені права на допомогу з тимчасової непрацездатності протягом перших п'яти днів, тобто для них таки існує певний «період очікування». В зазначеному прослідковуються дискримінаційні моменти і відхід від принципу надання права отримання виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням особам, зайнятим підприємницькою, творчою діяльністю [42]. У зв'язку з виплатою коштів за перші п'ять днів тимчасової непрацездатності за рахунок роботодавця останній перетворився фактично на суб'єкта призначення та надання матеріального забезпечення за страхуванням з тимчасової непрацездатності, в той час коли робота Фонду зводиться здебільшого до

контролюючих функцій та роз'яснення питань застосування законодавства з виплати матеріального забезпечення [19].

Також однією з умов ефективного застосування норм права соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності є дотримання строків прийняття рішення щодо задоволення чи відмови в задоволенні (або частковому задоволенні) суб'єктивного права особи на матеріальне забезпечення.

За загальним правилом, документи для призначення допомоги розглядаються не пізніше десяти днів з дня їх надходження. Допомога на поховання призначається не пізніше дня, що настає за днем звернення. Строк для звернення за допомогою — не пізніше дванадцяти місяців від настання страхового випадку.

О. А. Мірошніченко, досліджуючи проблемні питання в цій царині, звертає увагу на те, що протягом останніх років намітилася тенденція до затримки виплат допомог у сфері соціального страхування з тимчасової непрацездатності, наголошує на необхідності встановлення особистої матеріальної відповідальності працівників Фонду соціального страхування у випадку прострочення [53]. Однак фахівці Фонду соціального страхування зазначають, що затримки у виплаті допомог застрахованим у Фонді особам можуть статися тільки з вини комісій із соціального страхування та(або) фінансових служб підприємств, установ, організацій [18].

Велике значення для дотримання строків, визначених законодавством, має правильна організація роботи комісії (уповноваженого) із соціального страхування. Згідно з Положенням про комісію засідання повинні проводитися відповідно до затвердженого нею плану, але не рідше двох разів на місяць [20].

Проведений аналіз окремих проблем, які виникають при застосуванні норм у сфері соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, дозволяє зробити висновок про те, що в основному вони зумовлені насамперед недоліками правового регулювання. Адже питання ефективності

правозастосовної діяльності безпосередньо пов'язане з питанням ефективності правових норм.

Проблемою чинного законодавства є відсутність відповідальності комісії (уповноваженого) із соціального страхування за порушення норм соціально-страхового законодавства. Цей недолік має бути виправлений шляхом внесення доповнень до Закону «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», в якому необхідно передбачити відповідальність членів комісії (уповноваженого) із соціального страхування підприємства, установи, організації за порушення соціально-страхового законодавства.

Також для забезпечення рівності прав застрахованих осіб необхідно встановити єдиний підхід щодо оплати перших п'яти днів тимчасової непрацездатності. Однакові права і гарантії повинні існувати як для найманих працівників, так і для осіб, які забезпечують себе роботою самостійно та добровільно застрахованих осіб.

З метою ж підвищення ефективності реалізації прав застрахованих необхідно, щоб питання про призначення матеріального забезпечення комісією (уповноваженим) із соціального страхування розглядалися коли це необхідно, без затримок, що забезпечить вчасність виплат.

Медичне страхування

Медичне страхування є ключовою ланкою соціальної інфраструктури цивілізованих розвинених країн. Воно дає можливість доцільніше розподілити кошти передбачені для забезпечення охорони здоров'я та покращити рівень наданих послуг в цій сфері. Основними його учасниками є страхові компанії, які пропонують відповідні послуги, страхувальники (фізичні і юридичні особи), страхові посередники, асистуючі компанії, медичні установи.

Світова практика підтверджує, що основою страхової медицини є саме обов'язкове медичне страхування. Вітчизняний ринок медичних страхових послуг, як і страховий ринок загалом, перебуває на стадії формування. Перспективи розвитку системи медичного страхування в Україні великі, оскільки потенційних споживачів страхових послуг багато. Процес

впровадження ОМС в Україні є доволі проблематичним, насамперед з погляду фінансування, оскільки порядок сплати страхових внесків на соціальне медичне страхування за осіб, яких вони обслуговують, порушує норми Конституції України щодо безкоштовності медичної допомоги. Також збільшення нарахувань на фонд оплати праці для роботодавців може призвести до поширення використання ними тіньових схем виплати заробітної плати та гальмування її зростання. Першим кроком у цьому напрямку має бути створення і прийняття законодавчої бази, яка б затвердила обов'язкове медичне страхування [55].

Проаналізувавши ринок страхових послуг в Україні, виявлено, що медичне страхування займає незначну частку страхового ринку, що викликано фактичною відсутністю платоспроможного попиту населення.

Середній рівень виплат за добровільного медичного страхування нині становить 15,2% [29].

Високий рівень виплат (100% і більше) свідчить про високий ризик даного виду страхування, що не сприяє його розвитку. Спостерігається негативна тенденція втрати страховиками інтересу до медичного страхування через його високу вартість [58].

Водночас за показниками вітчизняного страхового ринку добровільного медичного страхування за 2014–2016 рр. простежується приріст валових страхових премій із 2 159,8 тис. грн. у 2014 р., 2 186,6 тис. грн. у 2015 р. до 2 756,1 тис. грн. у 2016 р. Одночасно зростають і валові страхові виплати по ДМС: із 239,2 тис. грн. у 2014 р., 491,5 тис. грн. у 2015 р. до 418,3 тис. грн. у 2016 р. [29].

Для того, щоб система ОМС розпочала роботу ефективно, необхідно скористатися наявним у країні адміністративним і матеріально-технічним ресурсом. Без розвиненої інфраструктури здійснення ОМС є неможливим, для цього необхідними є оптимальні та раціональні рішення уряду. Як відомо, середня заробітна плата вітчизняних громадян знаходиться на одному з найнижчих рівнів серед країн Європи та колишнього СРСР. Тому Україна

повинна застосувати диференціальний підхід до визначення розмірів внесків, як це роблять інші країни [54]. Держава повинна забезпечити своєю підтримкою соціально незахищених громадян та тих працюючих, які мають низький рівень заробітної плати, відштовхуючись від законодавчо встановленого її мінімального рівня.

Слід зазначити, що Україна стоїть на порозі впровадження загальнообов'язкового державного медичного страхування.

Висновки до розділу 2

За результатами проведеного у розділі дослідження досягнуто таких висновків:

1. Чинна система соціального страхування в Україні є не пристосованою до нинішніх реалій. Спираючись на обмежену тривалість життя, населення скептично відноситься до сплати внесків до різних державних фондів та все частіше, має місце звернення до недержавних організацій для отримання допомоги при лікуванні, оплати у разі смерті особи на поховання тощо, оскільки державні фонди покривають лише малу частину цих витрат.
2. На сьогодні в Україні існують три фонди загальнообов'язкового соціального страхування. Це - Пенсійний фонд України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та Фонд соціального страхування України. Всі вони є некомерційними державними організаціями та покликані забезпечувати соціальний захист громадян.
3. Наявні проблеми системи соціального страхування напряду впливають на рівень добробуту всієї держави та населення.
4. В пенсійній системі ключовими проблемами є :

- систематичне погіршення співвідношення між громадянами працездатного віку та непрацездатного віку;
- високий відсоток видатків на пенсійне забезпечення (10,2%);
- низький рівень пенсій;
- незбалансованість бюджету ПФУ.

5. Політика у сфері зайнятості нездатна покрити увесь горизонт наявних проблем, серед яких :

- високий рівень тіньового ринку в різних сферах економіки;
- висока диференціація в системі оплати праці в різних регіонах країни та секторах економіки;
- високий рівень безробіття (9,9%).

6. Належному функціонуванню системи страхування від нещасних випадків на виробництві перешкоджають :

- важкі та шкідливі умови праці;
- низька якість надання медико-соціальних послуг;
- економічно не обґрунтовані розміри страхових виплат.

7. Соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, не виконує свою функцію належним чином, це відображається у:

- недоліках правового регулювання;
- затримці виплат застрахованим у фонді особам.

Система соціального страхування потребує реформування.

РОЗДІЛ 3

РЕФОРМУВАННЯ СФЕРИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

3.1. Основні напрями вдосконалення системи соціально страхування в Україні на основі найкращих закордонних практик

Ключовим напрямом соціальної політики держави в умовах розвитку ринкових відносин є вдосконалення системи соціального страхування.

В сучасних умовах України солідарна система пенсійного забезпечення, як і чинна система соціального страхування, загалом є дещо непристосованою до нинішніх реалій. Значна частка населення ставиться досить скептично до пенсійного забезпечення з огляду на обмежену тривалість життя населення та вважає сплату відрахувань до цього фонду марними. Крім того, особа не відчуває реального обсягу відрахувань. Кошти, які працівник відраховував до фонду, залишаються там і немає можливості отримати їх у випадку реальної потреби. Все частіше мають місце звернення громадян до волонтерських організацій з проханням допомогти при лікуванні, виплати у випадку смерті особи на поховання, тому що виплати із державних фондів є мізерними і фактично не покривають навіть четвертої частини витрат [27, с. 121]. Крім цього є проблеми соціального страхування пов'язані із законодавчою базою, відсутністю домовленостей між державними органами і реципієнтами, збільшенням дефіцитності фондів соціального страхування, зокрема Пенсійного фонду та розширення кола осіб, що потребують соціального захисту, неефективність наданих соціальних послуг, посилення соціальної диференціації населення, тощо. Не зважаючи на присутність воєнної загрози і тих суспільно-політичних та соціально-економічних ризиків, які вона несе, головним джерелом зростання соціальної напруженості в останні два роки стало загострення проблем у сфері матеріальної забезпеченості населення, зокрема членів АТО.

В таких умовах важливо наголосити на тому, що для національної економіки соціального страхування найбільш доцільно використовувати Шведську модель, оскільки вона залишається найбільш розвинуеною серед інших за критеріями універсальності, охопленням населення, рівня захисту життєвих стандартів, державних програм недопущення бідності та соціальної ексклюзії [34, с. 78]. Зберігається орієнтація соціальної держави на високий рівень зайнятості та розвиток соціальних послуг.

Ядром шведської обов'язкової системи є страхова пенсія, розмір якої залежить від величини заробітної плати працівників, а фінансовим джерелом служать страхові внески роботодавців. Пенсійні накопичення фіксуються на індивідуальних рахунках працівників та індексуються з урахуванням темпів зростання заробітної і плати і демографічної ситуації в країні. Крім страхової існує і накопичувальна частина, її суть – передача коштів, розміщених на індивідуальних пенсійних рахунках, в управління одного чи декількох пенсійних фондів (в т.ч. недержавних). Інвестиційна діяльність пенсійних фондів з розміщення пенсійних ресурсів суворо регламентується законодавством. Обов'язкові пенсійні системи забезпечують виплату пенсій на рівні 70% від середньої заробітної плати. Також в Швеції існує гарантована пенсія (фінансується з державного бюджету і виплачується громадянам, які не мають права на отримання страхової і накопичувальної пенсії або рівень їх пенсії суттєво нижчий рівня пенсій по країні) і добровільне пенсійне страхування (роботодавці організовують пенсійні системи на підприємствах). Добровільні пенсійні системи в Швеції охоплюють близько 90% працівників і дозволяють збільшити розмір пенсії на 10% від середньої заробітної плати.

Високі податки в Швеції повертаються людям у вигляді серйозної все сторонньої соціальної підтримки, котра гарантує якість життя, в тому числі хворим та інвалідам.

По - перше, лікарняний лист знадобиться хворому лише в тому випадку, якщо він хворів більше 7 днів. Працюючим людям ви шати по лікарняному листу складають максимально 80% їхнього заробітку. Якщо людина хворіє

більше року, органи соціального захисту можуть запропонувати йому вийти на «інвалідність»: при наявності трудового стажу його пенсія буде приблизно 14,5 тис. крон. Суспільство зробило чимало для того, щоб інваліди не почували себе приниженими і кинутими, жили повноцінним життям. Для цього соціальні служби, крім регулярної медичної допомоги, повинні відповідним чином прилаштовувати їх квартири: розширювати двері, встановлювати поручні, ліфти тощо.

Шведи вважають соціальну сферу надзвичайно важливою в політичному і практичному сенсі. Сьогодні соціальна політика, яка розвивалась разом з економічним зростанням країни, підтримується всіма політичними партіями, що входять в шведський парламент.

Однією з умов, що забезпечує саму можливість функціонування соціального страхування, є наявність ефективних регулятивних механізмів з вирівнювання заробітної плати в межах підприємства, галузі, території і країни, що дозволяє переважній більшості країн ЄС досягати співвідношення по величинам заробітної плати крайніх груп працюючих в пропорціях 1: 4 (максимум 1: 6).

Крім того, для цих же цілей - вирівнювання умов страхування - у багатьох країнах застосовують механізми обмеження страхування заробітної плати тільки в певних розмірах (діапазонах), верхньою межею якої виступає, як правило, 2-3-х кратна середня величина заробітної плати кваліфікованого робітника. Зіставлення інституційних характеристик соціального страхування в розвинених країнах і в Україні свідчить про те, що більшість інституційних характеристик, притаманних розвиненим європейським країнам ще не властива вітчизняній системі соціального страхування, а потенціал даного інституту соціального захисту в нашій країні тільки формується:

- відсутня належна кореляція розмірів страхових внесків та величин пенсій та допомог;
- за рахунок оподаткування фонду оплати праці фінансуються виплати як страхового, так і не страхового характеру;

- вкрай висока диференціація заробітної плати в країні (1:20 і більше) блокує розвиток цивілізованих страхових відносин і формування мотиваційних установок працівників до заробляння пенсійних і інших страхових прав.

Найважливішим завданням формування нової моделі соціального страхування є перерозподіл відповідальності основних суб'єктів соціального страхування: роботодавців, працівників і держави, тобто соціальне партнерство [38, с. 82]. Якщо ми хочемо наблизитися до найбільш розвинених країн, які мають найменший рівень бідності, необхідно переглянути темпи і практичні кроки для згладжування соціальної нерівності в суспільстві. Створення гідних умов існування за допомогою перерозподілу соціальних благ і соціальної політики має стати головною метою, як держави, так і всього цивілізованого бізнесу. Прикладом служать вже згадувані скандинавські країни, де урядам вдалося досягти високого рівня соціального забезпечення, соціальної допомоги, захисту населення і за допомогою соціальної служби втручатися в процес перерозподілу прибутків з метою вирівнювання умов життя і підвищення добробуту всіх громадян своїх країн.

Але соціальне партнерство не може обмежуватися тільки проблемами вирівнювання економічного становища різних груп населення, тому що соціальна держава передбачає створення і інших умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини [35, с. 221].

Потрібно створити таку економіку соціального типу, в якій гармонійно поєднуються загальнодержавні інтереси і інтереси різних верств і груп населення.

Як першочергові заходи тут доцільно розробити і застосувати внутрішньо фірмові стандарти та нормативи, що враховують характерні для конкретних структур особливості виробничо-трудових відносин роботодавців і решти персоналу.

Визнання спільнотою значимості соціального партнерства як найважливішої, необхідної умови реалізації побудови держави із соціально

орієнтованою економікою, має передбачати подальші практичні кроки в цьому напрямку.

3.2. Напрями реформування соціального страхування в Україні

Нині система соціального страхування України зазнає реформування. Єдиний (до 2001 р.) Фонд соціального страхування України перетворено на три фонди. Змінюється роль профспілкових організацій в управлінні фондів соціального страхування та в розподілі його коштів. Передбачається формування місцевих фондів соціального страхування. Розробляються та впроваджуються заходи, спрямовані на підвищення ефективності роботи фондів соціального страхування [15].

Основними напрямами вдосконалення **пенсійної системи України** з врахуванням дії несприятливих зовнішніх та внутрішніх чинників її функціонування, загроз і викликів повинні бути:

1. Зміцнення солідарної пенсійної системи шляхом:
 - а) забезпечення зростання доходів бюджету Пенсійного фонду України через детінізацію оплати праці, розширення бази оподаткування єдиним соціальним внеском, створення сприятливих умов для розвитку підприємництва та збільшення доходів громадян, зменшення безробіття;
 - б) оптимізації видатків бюджету Пенсійного фонду України, зокрема шляхом запровадження єдиних підходів у розрахунку пенсій для всіх категорій осіб; забезпечення фінансування управлінських видатків Пенсійного фонду з Державного бюджету України.
2. Якнайскоріше запровадження другого рівня пенсійної системи - обов'язкового накопичувального пенсійного страхування, розвиток фінансового ринку та його інструментів.
3. Сприяння розвитку недержавного пенсійного забезпечення, формування механізмів захисту пенсійних заощаджень громадян від втрати та знецінення, зміцнення довіри до недержавних пенсійних фондів.

Поєднання традиційного розподільного механізму фінансування за рахунок поточних пенсійних внесків роботодавців та працівників до солідарного Пенсійного фонду з накопичувально-інвестиційним механізмом акумулювання коштів для виплат майбутніх пенсій за рахунок загальнообов'язкових та добровільних внесків на персональні пенсійні рахунки в Накопичувальному фонді, недержавних пенсійних фондах, страхових внесків до страхових компаній та банківських установ здатне забезпечити розширення можливостей пенсійної системи за рахунок отримання додаткових надходжень від інвестування коштів пенсійних заощаджень з одночасним покращенням можливостей інвестиційної підтримки розвитку економіки загалом [28, с. 386]

Важливим резервом для збільшення надходжень єдиного соціального внеску як основного джерела доходів Пенсійного фонду є детінізація заробітної плати.

Поширення тіньових процесів в оплаті праці справляє негативний вплив на економіку держави, оскільки недоотримуються значні бюджетні доходи внаслідок виплати зарплати «в конвертах». Крім того, створюються ризики для працівників, для яких відсутні гарантії працевлаштування, соціального страхування, забезпечення належних умов безпеки праці та адекватної її оплати. Таким чином значна частина населення залучається до кримінальних відносин; у працівників, особливо молодих, формується невірний стереотип уявлень щодо своїх громадянських обов'язків, обов'язковості сплати податків для фінансового забезпечення надання суспільних послуг.

Зменшення тінізації заробітної плати – надзвичайно складне і комплексне завдання, вирішення якого потребує проведення низки системних реформ в економіці, це зокрема:

- модернізація публічних фінансів, забезпечення їх прозорості та підконтрольності, що необхідно для зміцнення довіри громадян до держави;
- реформа оплати праці, підвищення її частки у виробленій вартості;
- легалізація зайнятості, зменшення безробіття та створення нових робочих місць, забезпечення молодих фахівців першим робочим місцем;

- формування сприятливих умов для розвитку підприємництва, малого і середнього бізнесу, для інвестицій та інновацій;
- зменшення загального податкового навантаження, в т. ч. на фонд оплати праці, зниження ставок єдиного соціального внеску, перерозподіл часток роботодавця та працівника у його структурі на користь працівника;
- запровадження декларування витрат, зокрема у великих сумах, що спонукатиме працівників до легалізації своїх доходів;
- подолання корупції, підвищення ефективності контрольних заходів фіскальних органів щодо сплати єдиного соціального внеску;
- виховання податкової культури та податкової дисципліни платників податків, посилення відповідальності за ухилення від сплати податків, за недотримання норм трудового законодавства;
- проведення територіальними органами Пенсійного фонду та іншими державними органами широкої роз'яснювальної роботи серед населення, популяризація легальної зайнятості як джерела майбутньої пенсії.

Нагальним питанням пенсійної реформи є запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування [59]. Передбачалося, що запровадження II рівня пенсійного страхування дозволить:

- збільшити загальний розмір пенсійних виплат завдяки отриманню інвестиційного доходу;
- посилити залежність розміру пенсії від трудового вкладу особи, а отже, збільшити зацікавленість громадян та їхніх роботодавців у сплаті пенсійних внесків;
- створити потужне джерело інвестиційних ресурсів для підвищення рівня національної економіки;
- розподілити ризики виплати низьких розмірів пенсій між I та II рівнями пенсійної системи і таким чином застрахувати майбутніх пенсіонерів від негативних демографічних тенденцій та коливань в економічному розвитку держави;

- підвищити ефективність управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавним компаніям функції управління пенсійними активами [57].

Накопичувальну складову пенсійної системи в Україні планувалося запровадити у 2007 р. [69, с.137], однак досі цього не зроблено. Причиною таких зволікань є хронічний дефіцит бюджету Пенсійного фонду України, що значно ускладнює запровадження другого рівня пенсійної системи.

Що стосується третього рівня пенсійної системи – недержавного пенсійного забезпечення, то він є зовсім новим для нашої країни. Система недержавного пенсійного страхування базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їхніх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення [61].

Проте недосконале нормативно-правове регулювання діяльності банків та страхових організацій, недовіра громадян країни до недержавного соціального страхування є спільними проблемами, що властиві всім рівням пенсійної системи України. Загрозливі демографічні тенденції, низький рівень заробітних плат, відсутність соціальної справедливості щодо розмірів пенсій, дефіцит бюджету Пенсійного фонду України – усе це ставить під загрозу існуючу в країні солідарну систему пенсійного страхування забезпечити гідний рівень життя пенсіонерів.

Результатом ринкових перетворень у пенсійній системі України має стати одержання її громадянами загального розміру пенсійних виплат на рівні 50-60% середньої заробітної плати замість нинішніх 30%, що буде відповідати світовим стандартам пенсійного забезпечення [60, с. 308]. А близько половини цих виплат повинні складати кошти, що накопичуються в недержавних пенсійних фондах.

Особлива важливість формування дієвого механізму інвестування пенсійних активів проявляється в діяльності суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення у зв'язку з необхідністю реалізації їх цільових

завдань. Тому виникає об'єктивна потреба у розвитку науково-методичних засад та практичного інструментарію забезпечення структурно-компонентної відповідності системи управління активами недержавних пенсійних фондів сучасним вимогам фінансово-інвестиційних відносин в економіці України [37, с. 43].

Розвиток недержавного пенсійного страхування як складової пенсійної системи країни можливий за умови запровадження додаткових стимулюючих чинників. Дія таких чинників має бути спрямована передусім на фізичних осіб як таких, які безпосередньо зацікавлені у власному належному пенсійному забезпеченні в старості.

З метою уніфікації пенсійного законодавства доцільно підготувати та прийняти Пенсійний кодекс України. Ідея кодифікації пенсійного законодавства в Україні обговорюється уже давно, її пов'язують передусім з можливістю упорядкувати та уніфікувати існуючі юридичні норми. Для національного пенсійного законодавства це необхідно, адже сучасне правове поле у пенсійній сфері дуже складне. Велика кількість законодавчих актів не сприяє прозорості пенсійної системи і ставить під сумнів справедливість диференціації пенсій.

Одна з головних передумов, що вимагають кодифікації пенсійного законодавства, є необхідність зведення розрізнених і різнопланових пенсійних норм у чітко структуровану, логічно побудовану систему, спроможну забезпечити прозорий та справедливий розподіл пенсійних коштів. Тому перед тим, як розпочинати процес кодифікації пенсійного законодавства, необхідно переглянути саму модель пенсійної системи. Важливо також визначитися з «межами» кодифікації.

Досягнення пріоритетів передбачається шляхом реалізації таких заходів:

- опрацювання спільно з Міністерством соціальної політики України змін, які вносяться до законодавчих та нормативно-правових актів з питань запровадження єдиних принципів пенсійного забезпечення для всіх категорій пенсіонерів та інших напрямів реформування пенсійної системи;

- здійснення моніторингу законопроектів, підготовки експертно-аналітичних матеріалів щодо проектів з питань, що впливають на систему пенсійного забезпечення, активної участі в опрацюванні та супроводженні проектів законодавчих актів та інших нормативно-правових актів під час їх розгляду у Верховній Раді України та Кабінеті Міністрів України;
- відстеження регуляторних актів Пенсійного фонду України на предмет їх відповідності принципам регуляторної політики;
- впровадження в експлуатацію централізованої підсистеми «Призначення та виплата пенсій» Інтегрованої комплексної інформаційної системи Пенсійного фонду України в діяльність органів Пенсійного фонду України;
- забезпечення подальшого розвитку дистанційного обслуговування громадян шляхом розширення послуг, що надаються дистанційно, в тому числі через веб-портал послуг Пенсійного фонду; впровадження електронного документообігу при виплаті пенсій.

З метою підвищення ефективності функціонування **Фонду соціального страхування України** доцільно:

- визначити домінанти фінансування Фонду: з першочерговим фінансуванням пріоритетних функцій (виплата допомоги, профілактика);
- запровадити дієвий контроль за витрачанням фінансових ресурсів Фонду, не допускаючи випадків нецільового використання коштів;
- використати зарубіжний досвід з проведення актуарних прогнозних розрахунків фінансового стану, що сприятиме ефективному плануванню та прогнозуванню доходів бюджету Фонду і раціональному використанню коштів;
- розширити сферу інформування про діяльність Фонду, використовуючи ресурси мережі Інтернет. Оприлюднювати інформацію щодо доходів і витрат Фонду у обсязі більшому, ніж консолідований звіт, а також результати аудиту фінансової діяльності Фонду в друкованому вигляді для зацікавлених сторін;

- при формуванні доходів та витрат бюджету Фонду доцільно залучати більш широке коло фахівців – науковців та експертів.

Отже, щоб мінімізувати показники виробничого травматизму та професійних захворювань, необхідно вжити низку заходів, починаючи із вдосконалення законодавства і закінчуючи роботою в кожному окремому трудовому колективі. Уникнути повністю виробничого травматизму та професійних захворювань не вдасться. Для зменшення показників виробничого травматизму велика відповідальність покладається на Фонд соціального страхування України, оскільки від ефективності його функціонування залежать соціальний захист та добробут громадян, які постраждали внаслідок нещасного випадку на виробництві [73].

Сьогодні слід розглянути необхідність реформування цього виду страхування в напрямку до відкриття системи для ринкових суб'єктів. Залучення приватних страхових компаній до системи страхування від нещасного випадку на виробництві створить стимули та забезпечить стійкість фінансування [63, с. 161]. Найголовніший аргумент на користь реформи полягає в збільшенні тиску на систему страхування з боку фінансування, тоді як стан безпеки умов праці залишається декларативним питанням, що призводить до високого рівня нещасних випадків та значного обсягу виплат. Якщо затримати проведення реформи, збільшення кількості тих, хто отримує виплати, і скорочення кількості платників внесків то це зробить майбутні реформи дорожчими та складнішими.

Страховий ринок як частина фінансового ринку України розвивається повільно. Розвиток країни в європейському напрямку відкриє страховий сектор для участі іноземних компаній. Як результат, конкуренція посилиться, що сприятиме скороченню витрат та підвищенню ефективності. Окрім цього, державний нагляд за страховим ринком України значно покращиться. Зважаючи на це, ринок приватного страхування має можливість також включити страхування від нещасного випадку на виробництві, яке надалі розвине і збільшить український страховий ринок. Протягом певного періоду

компанії матимуть змогу обирати між приватним і державним страхуванням. Протягом цього періоду приватні страхові компанії напрацюють необхідний досвід.

Уряду слід бути готовому до забезпечення страхування в галузях економіки із високим рівнем ризику, оскільки приватні страхові компанії почнуть розвивати ринок шляхом «зняття вершків», тобто з пропонування нижчих страхових ставок підприємствам із високим рівнем поточних внесків та низьким наявним рівнем ризику. Малоймовірно, що страхові компанії одразу підуть працювати у високоризикові галузі економіки (гірничо-видобувна, вугільна, хімічна тощо). Такий розвиток слід стимулювати шляхом використання механізму можливого скорочення/підвищення страхових ставок для окремих підприємств відповідно до кількості нещасних випадків на них, як це передбачено законодавством. Однак слід розуміти, що протягом перехідного періоду необхідно буде додаткова фінансова допомога державного бюджету. У випадку, якщо оцінка розвитку приватного надання послуг зі страхування покаже, що сектор достатньо зміцнився і може самостійно забезпечити страхування від нещасного випадку на виробництві, державне страхування через Фонд може бути скорочено до мінімуму, тобто залишаться ті галузі, які для бізнесу будуть малоцікавими [72].

Приватне страхування від нещасного випадку на виробництві повинно регулюватись як страхування зобов'язань роботодавців, яке організовано для захисту від вимог третіх осіб. Тобто виплати здійснюватимуться не застрахованим (роботодавцями), а скоріше тим, хто зазнаватиме втрат (працівниками). У випадку настання нещасного випадку на виробництві працедавець є відповідальним за здоров'я та безпеку працівника під час його перебування на роботі. Якщо працівники зазнали травми, яка стала результатом нещасного випадку на виробництві, або захворіли через шкідливі умови праці та впевнені, що працедавець є відповідальним за це, працівники будуть вимагати компенсацію шкоди з боку роботодавця. Щоб сплатити компенсацію, роботодавцям слід придбати страховий поліс. Страхування зобов'язань

роботодавця забезпечить компенсацію за травми та захворювання, тримані на робочому місці. Система класифікації галузей економіки, підприємств та видів діяльності повинна переглядатись (оновлюватися) відповідно до реального рівня ризику. Заробітна плата не повинна бути використана як основна база для нарахування внесків страхування від нещасного випадку на виробництві. Основою повинні стати справжній рівень ризику та зафіксовані в минулому нещасні випадки на виробництві. В законодавстві слід визначити мінімальне страхове покриття, як це зроблено в багатьох європейських країнах. Зокрема, у Великобританії в законодавстві визначено, що покриття повинно бути не меншим за 5 млн. фунтів.

Механізм визначення страхових внесків може відрізнятись між секторами і компаніями. В сільському господарстві, наприклад, ставка внеску може залежати від площі землі, що використовується, або ж від кількості тракторів, машин та іншої сільськогосподарської техніки, якою володіє фермер. Завдяки запропонованому корегуванню ставок страхових внесків керівництво компаній буде зацікавлене в безпеці умов праці. В приватній системі страхування від нещасних випадків роль, яку відіграватиме держава, суттєво зміниться:

- державна функція «перевірки» буде полягати в контролі та перевірці страхового покриття замість ухвалення детального технічного регулювання;
- омбудсман у сфері страхування від нещасного випадку на виробництві буде посередником між роботодавцем, потерпілим працівником та страховою компанією.

Крім того, система приватного страхування від нещасного випадку на виробництві буде менш схильною до корупції.

Щоб забезпечити ефективність приватного страхування від нещасного випадку на виробництві, державному органу, що здійснює регулювання ринків фінансових послуг, слід визначити процедури приватного страхування від нещасного випадку на виробництві. Регулювання повинно стосуватись таких питань, як покращення збору даних, правил укладання договорів тощо.

Мінімальне покриття страхуванням та надані послуги повинні визначитись в законі.

Потребує вдосконалення нормативно-правова база щодо здійснення профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань, навчання та підвищення знань страхових експертів та спеціалістів з охорони праці.

Страхування на випадок безробіття

Отже, сучасний стан ринку праці країни характеризується наявністю певних проблем, серед яких найважливішими є невідповідність попиту і пропозиції робочої сили, наявність вимушеної неповної зайнятості, складна ситуація щодо працевлаштування окремих соціально-демографічних груп населення, необхідність підвищення рівня професійної освіти, професійного навчання працівників, що забезпечує їхню конкурентоспроможність на внутрішньому ринку праці відповідно сучасних умов розвитку економіки.

Адміністративні заходи щодо виведення національної економіки з тіні виявляються недостатньо ефективними, і на кожну репресивну міру влади відповіддю є ще більший відхід від легальних основ здійснення господарської діяльності.

Для того, щоб розв'язати проблему тіньової економіки, необхідна прозорість бюджетних відносин і досконала податкова система, яка б сприяла легальному працевлаштуванню. Наявність значного рівня тінізації економіки має прямий зв'язок з високими податками (компенсація недоотримання податкових надходжень від підприємств, що працюють в тіні) і низькими зарплатами (визначення мінімального рівня заробітної плати здійснюється, виходячи з фінансових можливостей держави), утворюючи замкнуте коло.

Таким чином, державна політика зайнятості має гарантувати захист населення шляхом забезпечення належних умов життя, регулювання заробітної плати, стимулювання створення нових робочих місць, а при настанні страхового випадку – безробіття – виплати допомоги безробітним та надання їм інших соціальних послуг, визначених законом.

Для ефективного регулювання зайнятості першочергово необхідно вирішити суперечності законодавчо-правового, економічного, організаційного та соціального характеру [67].

Реалізація державної політики зайнятості населення передбачає реформування законодавчо-правової бази на основі Конституції України, ряду доповнень до Кодексу законів про працю та Закону України «Про зайнятість населення», законодавчих і нормативних документів, що регламентують сучасну політику зайнятості відповідно до конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці та умов сьогодення.

Важливим у діяльності органів державного управління щодо реалізації державної політики зайнятості населення є дотримання принципу субсидарності, сутність якого полягає у забезпеченні підпорядкованості цілей, завдань, орієнтирів і важелів державного управління соціальною сферою, що здійснюється на різних рівнях управління, їх інтегрованості на державному, регіональному та локальному рівнях з метою формування структурно цілісної системи реалізації політики зайнятості населення.

Зокрема, на державному рівні мають розроблятися національні пріоритети політики зайнятості та соціального страхування на випадок безробіття, державні програми зайнятості, законодавча та нормативна база.

На регіональному рівні визначається стратегія здійснення політики зайнятості з врахуванням специфіки і особливостей регіонального розвитку, розміщення і територіальної організації виробництва. На галузевому і виробничому рівнях політика зайнятості та соціального страхування на випадок безробіття пов'язується з конкретними виробничо-економічними завданнями. Реалізація державної політики зайнятості населення на регіональному рівні передбачає здійснення важливих заходів. По-перше, слід узгоджувати державну політику зайнятості із структурною перебудовою економіки регіону і стимулювати різні форми підприємництва, в тому числі шляхом зниження податкового тиску на вітчизняного товаровиробника. По-друге, важливо активізувати фінансову підтримку підприємств всіх форм

власності, котрі створюють нові робочі місця та розвивають місцеву інфраструктуру. По-третє, доцільно передбачити надання податкових пільг вітчизняним та зарубіжним інвесторам за умови, що їх інвестиції будуть спрямовуватися на розширення сфери продуктивної праці і виробництво конкурентоспроможної продукції. По-четверте, необхідно постійно впроваджувати регіональні програми підтримки малого бізнесу в депресивних регіонах, які мають забезпечити стимулювання створення нових робочих місць і одночасне навчання підприємців. По-п'яте, слід посилити контроль щодо реалізації заходів активної політики зайнятості з метою зниження тривалості безробіття і підвищення територіальної мобільності населення, здійснювати реальну підтримку безробітних громадян в організації самозайнятості [67].

Отже, удосконалення управління зайнятістю має включати: структурну перебудову державних і самоврядних органів, спрямовану на якісне забезпечення зайнятості населення (упорядкування функціональних обов'язків, підвищення освітнього рівня фахівців, вдосконалення політики соціального партнерства, розширення сфери надання послуг населенню) і модернізацію Державної служби зайнятості України з посиленням регіонального компоненту.

Таким чином, питання розвитку системи соціального страхування обумовлює необхідність розроблення державної політики ефективного розвитку соціального страхування в поєднанні із загальнонаціональними економічними пріоритетами, яка б передбачала умови для подальшого розвитку законодавчої та удосконалення нормативної бази, запровадження сплати єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, розвитку системи загальнообов'язкового медичного страхування тощо.

Висновки до розділу 3

За результатами проведеного у розділі дослідження досягнуто таких висновків:

1. Необхідно створити економіку соціального типу, в якій би поєднувалися загальнодержавні інтереси та інтереси різних соціальних верств та груп населення. Це можливо лише за визнання соціального партнерства, як ключового фактору побудови держави з соціально орієнтованою економікою.
2. За основу пропонується взяти скандинавську модель, а конкретно – шведську, оскільки вона залишається найбільш розвиненою серед інших за критеріями універсальності, охопленням населення, рівня захисту життєвих стандартів, державних програм недопущення бідності та соціальної ексклюзії.
3. Питання розвитку системи соціального страхування обумовлює необхідність розроблення державної політики ефективного розвитку соціального страхування в поєднанні із загальнонаціональними економічними пріоритетами, яка б передбачала умови для подальшого розвитку законодавчої та удосконалення нормативної бази, розвитку системи загальнообов'язкового медичного страхування тощо.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

На основі проведеного дипломного магістерського дослідження реформування системи соціального страхування в Україні, зроблено наступні висновки:

1. За результатами дослідження змісту соціального страхування, його становлення та місця в сучасній системі ринкової економіки можемо зробити висновок, що фактично система соціального страхування в Україні розвивається вже більше століття. В період перебування України у складі СРСР система соціального страхування з 1933 р. була перетворена фактично на систему державного соціального забезпечення, яка існувала до 90-х рр. XX ст. Відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні мало бути п'ять видів соціального страхування: пенсійне; на випадок безробіття; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням; від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності і медичне. На сьогодні в Україні наявні лише перші чотири види, а загальнообов'язкове медичне страхування знаходиться в стадії запровадження.
2. Чинна система соціального страхування не здатна покрити увесь горизонт наявних проблем. Виною тому складна економічна ситуація в країні та низький рівень довіри суспільства до державних фондів соціального страхування. Соціальне страхування ґрунтується на принципах, викладених у Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Згідно нього в Україні створено такі державні фонди: Пенсійний фонд України; Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття; Фонд соціального страхування України. Дані установи здійснюють мобілізацію страхових внесків та забезпечують

фінансування передбачених виплат застрахованим особам. Управління фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюють правління та виконавчі дирекції страхових фондів, які забезпечують визначені законами конкретні види соціального страхування. Функціонування усіх трьох фондів зумовлено єдиною логікою, що спирається на страховий принцип.

3. У сфері соціального захисту в Україні склалася така ситуація. Сума державних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення зросла в 2016 р. порівняно з 2015 р. на 81986,3 млн. грн., а їх питома вага в структурі загальних видатків зросла на 12,1 п.с. [7]. Що стосується пенсійного забезпечення, то середня пенсія в Україні в 2017 р. зросла на 7,58 % порівняно з 2016 р. [10]. Страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань є найважливішою складовою соціального захисту працівників від професійних ризиків, оскільки так не лише гарантується страхове забезпечення постраждалого при настанні страхового випадку, а й роботодавці економічно стимулюються попереджати і знижувати виробничий травматизм і професійну захворюваність. За I квартал 2018 року витрати на страхові виплати потерпілим на виробництві (членам їх сімей) у порівнянні з I кварталом 2017 року зросли на 336,4 млн. грн. Сума витрачених коштів за I квартал 2018 рік на виплати в разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку потерпілого, склала 1615,6 млн. грн., що на 25,5 % більше порівняно з відповідним періодом минулого року [29]. Проаналізувавши дані, можна відзначити збільшення державних витрат на соціальну сферу захисту населення.
4. Система соціального страхування має багато проблем, серед яких головними в пенсійній системі є: незбалансований бюджет пенсійного фонду; високі видатки на пенсійне забезпечення; прогресивне збільшення осіб непрацездатного віку, в сфері зайнятості: тінізація

ринку; високий рівень безробіття, в страхуванні від нещасних випадків на виробництві та тимчасової втрати працездатності: несприятливі умови праці; затримка виплат, низька якість надання медико-соціальних послуг; недосконале законодавство, в медичному страхуванні: до сих пір не введено обов'язкового медичного страхування; мала частка на рику страхування, що свідчить про низьку зацікавленість в цьому виді страхування з боку населення.

5. У процесі реформування системи соціального страхування слід брати до уваги й інші важливі фактори, що стримують процес розвитку фінансової діяльності фондів соціального страхування та зростання їхньої економічної ефективності. Для системи соціального страхування актуальним є використання альтернативних потенційних джерел формування фондів. Одним із резервів поповнення дохідної частини фондів є ефективна капіталізація вільних фінансових ресурсів. Проведене дослідження свідчить, що в сфері реформування соціального страхування в Україні та вдосконалення фінансової діяльності фондів соціального страхування загальний концептуальний підхід полягає в тому, що на перший план виходить людина з її життєво важливими потребами, а досконалість юридичного механізму визначається саме як здатність останнього забезпечити ці потреби, тобто можна стверджувати, що соціальний захист стосується усієї сфери соціальної діяльності держави.
6. Щоб наблизитися до найбільш розвинених країн, які мають найменший рівень бідності, необхідно переглянути темпи і практичні кроки для згладжування соціальної нерівності в суспільстві. Створення гідних умов існування за допомогою перерозподілу соціальних благ і соціальної політики має стати головною метою, як держави, так і всього цивілізованого бізнесу. Прикладом служать скандинавські країни, де урядам вдалося досягти високого рівня соціального забезпечення, соціальної допомоги, захисту населення і за

допомогою соціальної служби втручатися в процес перерозподілу прибутків з метою вирівнювання умов життя і підвищення добробуту всіх громадян своїх країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріїв В. Соціальне страхування: історія, проблеми // Соціальний захист. - 1999. - № 2.- С.43-51.
2. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. / М. Д. Бойко. – [Вид. 4-те, допов. та переробл.] – К. : Атіка, 2006. – 400 с.
3. Боков А.В. Теоретичні аспекти соціального страхування. Теорія та філософія державного управління. 2007. - 9 с.
4. Внукова Н.М. Соціальне страхування : конспект лекцій для студентів спеціальностей 7.050104, 7.050105 усіх форм навчання / Н.М. Внукова, Н.В. Кузьминчук. – Х. : ХДЕУ, 2004. – 216 с.
5. Горлач М. Політологія: наука про політику : [підручник для студ. вищ. навч. закл.] / М. І. Горлач, В. Г. Кремень. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 840 с.
6. Загрози для системи соціального страхування обговорено на робочій нараді у Федерації профспілок України [Електронний ресурс] // Сайт Федерації профспілок України. - 2015. - 5 жовтня. - Режим доступу : <http://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/sotsialne-strakhuvannya-i-pensijne-zabezpechennya/8650-zagrozi-dlya-sistemi-sotsialnogo-strakhuvannya-obgovoreno-na-robochij-naradi-u-federatsiji-profspilok-ukrajmi>
7. Закон України “Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 14.01.1998 р. за № 16/98-ВР
8. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. №1706-18 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
9. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 № 85/96-ВР
10. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2017 рік [Електронний ресурс] // Сайт Пенсійного фонду України. - 2017. - 30

- червня. - Режим доступу : <http://krasnookn-rda.odessa.gov.ua/novini/zvt-pro-vikonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrani-za-2017-rk>
11. Зеленко Н. Соціальне страхування в системі соціального захисту населення України / Н. Зеленко // Формування ринкової економіки в Україні. - 2009. - Вип. 19. - С. 249-255.
 12. Ільчук Л. І. Соціальне страхування: теоретико-методологічні проблеми [Електронний ресурс] / Л. І. Ільчук. – Режим доступу : http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=35:2010-06-13-21-18-25&catid=20:2010-06-13-21-06-26&Itemid=27.
 13. Кир'язова Т.О. Пенсійна система як частина соціального страхування // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2007. – № 26. – С. 158–163
 14. Коваль О. П. Модернізація системи соціального страхування в Україні : аналітична доповідь / О. П. Коваль ; Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. - К., 2014. - 38 с.
 15. Коваль О. П. Перспективи впровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи в Україні: вплив на економічну безпеку: моногр. / О. П. Коваль. – К. : НІСД, 2012. – С. 162.
 16. Колосок А.М. Соціальне страхування в контексті становлення соціального діалогу // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 3 (81). – С. 129–135
 17. Конопліна Ю. С. Соціальне страхування : навч. посіб. / Ю. С. Конопліна. – Суми : ВТД «Унів. кн.», 2008. – 224 с
 18. Консультації щодо підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/Publication/others.htm>.
 19. Кропельницька С. О. Соціальне страхування : навчальний посібник / С. О. Кропельницька, Т. В. Солоджук. - 2-ге вид., перероб. та доп. - К. : Центр учбової літератури, 2013. - 336 с.
 20. Лібанова Е. М. Ринок праці : навч. посіб. / Е. М. Лібанова. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – 224 с.

21. Ломанов І. Додаткове пенсійне страхування / І. Ломанов // Вісник Пенсійного фонду України. – 2009. – Вип. 3(81). – С. 20.
22. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : монографія / О. В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. - К., 2015. - 244 с.
23. Мальований М. І., Соціальне страхування : навч. посіб. / М. І. мальований, П. К. Бечко, В. П. Бечко. – К. : Центр уч. л-ри, 2012. – 496 с.
24. Мамонтова Е. В. Соціальна роль держави в контексті теорії соціального обміну [Електронний ресурс] / Е. В. Мамонтова // Державне будівництво. – 2007. – №1, ч. 2. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/ejournals/DeBu/2007-1/doc/1/05.pdf>
25. Маршавін Ю. М. Особливості організації державного соціального страхування на випадок безробіття в умовах соціально-економічної нестабільності / Ю. М. Маршавін // Ринок праці та зайнятість населення – 2014. – № 4. – С. 4.
26. Михненко А. Світові моделі соціальної політики: уроки для України / А. Михненко, Н. Щур // Вісник Національної академії державного управління. - 2011. - №2(31). - С. 219-227.
27. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку : монографія / Е. М. Лібанова, В. М. Новіков, О. В. Макарова [та ін.]; Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України. - К., 2006. - 178 с.
28. Орищенко Я. П. Напрями реформування пенсійного страхування в Україні. *Управління і адміністрування* : зб. наук. ст. ден. форми навч. / відп. ред. С.І. Бай. Київ: КНТЕУ, 2018. Ч. 2. С. 381-387
29. Офіційний веб-портал Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. - 2017. - Режим доступу : <http://www.mlsp.gov.ua/>
30. Офіційний веб-портал Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. - 2017. - Режим доступу : www.pfu.gov.ua

- 31.Офіційний веб-сайт Міжнародної організації праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org>
- 32.Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації : кол. монографія / наук. ред.: Е. М. Лібанова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. - К., 2010. - 270 с.
- 33.Пенсійний фонд звітує про виконання бюджету [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246181885&cat_d=248439752.
- 34.Право соціального забезпечення України : навч. посіб. / за ред. П. Д. Пилипенка. – К. : Істина, 2007. – 224 с.
- 35.Праця України 2012 : стат. зб. / відп. за вип. І. В. Сенник. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2013. – 322 с.
- 36.Про надання населенню субсидій у січні-жовтні 2015 року [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. - 2015. - Режим доступу : <https://ukrstat.org/>
- 37.Реформування державного управління регіональним розвитком: стан, проблеми, перспективи / заг. кер. С. О. Біла. – К. : НІСД, 2012. – 56 с.
- 38.Реформування соціальної політики в Україні: проблеми та перспективи : навч.-наук. вид. / В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник [та ін.] ; наук. ред.: В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський ; Національна академія державного управління при Президентові України. - К. ; Львів, 2012. - 129 с.
- 39.Ріппа М. Б. Еволюція пенсійного забезпечення Німеччини: від Бісмарка до Рістера / М. Б. Ріппа, Т. В. Тучак // Фінанси, облік і аудит. – 2009. – №14. – С. 161–171.
- 40.Роик В. Д. Проблемы развертывания пенсионной реформы / В. Д. Роик // Российский экономический журнал. – 1998. – № 7–8. – С. 33–42.
- 41.Світовий досвід у реформуванні пенсійних систем // Програма розвитку фінансового сектору (USAID/FINREP-II). – 2014. – Вип. 5. – С. 10.

42. Серватинська І. М. Ефективність функціонування Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань [Електронний ресурс] / І. М. Серватинська. – Режим доступу : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_08/152.pdf.
43. Симоненко В. К. Основи єдиної системи державного фінансового контролю в Україні (макроекономічний аспект) / В. К. Симоненко, О. І. Барановський, П. С. Петренко. – К. : Знання України, 2006. – 280 с.
44. Система соціального захисту в країнах-учасниках ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buklib.net/books/28173/>
45. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики : навч. посібник / В. А. Скуратівський, О. М. Палій ; Міжрегіональна академія управління персоналом. - К., 2010. - 200 с.
46. Смаковська Ю. Зарубіжний досвід фінансування активних програм на ринку праці / Ю. Смаковська // Збірник наукових праць ЧДТУ. – 2014. – Вип. 35, ч. 1. – С. 107–117.
47. Сміт А. Дослідження про природу та причини багатств народів / А. Сміт. – М. : Ексмо, 2007. – 960 с.
48. Соловьев А. К. Экономика пенсионного страхования : уч. пособ. [для вузов] / А. К. Соловьев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 335 с.
49. Соціальна політика та економічна безпека : моногр. / під заг. ред д-ра екон. наук, проф. Є. І. Крихтіна. – Донецьк : Каштан, 2004. – 336 с.
50. Соціальне страхування: Конспект лекцій / П.В. Тархов, В.М. Боронос, Е.Г. Козін, К.В. Савченко.– Суми: СумДУ, 2009.– 164 с.
51. Соціальний захист населення України-2015 : статистичний збірник. - К.: Державна служба статистики України, 2016 р. - 124 с.
52. Спікер П. Соціальна політика: теорії та підходи / П. Спікер. – К. : Фенікс, 2000. – 400 с. 166. Сподарева О. Г. Особливості функціонування системи медичного страхування у провідних країнах світу / О. Г. Сподарева // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2013. – Т. 18, вип. 3/3. – С. 91–95.

53. Стадницький Ю. І., Заходи активного та пасивного регулювання ринку праці / Ю. І. Стадницький, Т. О. Коропецька, Л. П. Щуцька. Сталий розвиток економіки. – 2013. – №1. – 319 с.
54. Стеценко В. Ю. Адміністративно-правове забезпечення обов'язкового медичного страхування (іноземний досвід та пропозиції для України) / В. Ю. Стеценко // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 482–488.
55. Стеценко В. Ю. Організаційно-правове забезпечення медичного страхування у США / В. Ю. Стеценко // Публічне право. – 2013. – № 4. – С. 28–37.
56. Стиглиц Дж. Ю. Економіка державного сектора / Дж. Ю. Стиглиц ; науч. ред. пер. д-р екон. наук, проф. Г. М. Куманин. – М. : Изд-во МГУ «ИНФРА-М», 1997. – 720 с.
57. Стожок Л. Г. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування в системі соціальної політики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика»/ Л. Г. Стожко. – К., 2007. – 20 с.
58. Сухий Я. М. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування» [Електронний ресурс] / Я. М. Сухий // Сайт Верховної Ради України. - 2013. - 5 квітня. - Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=46242&pf3501=255260>
59. Толуб'як В. С. Державне регулювання в сфері пенсійного забезпечення: суть та необхідність здійснення / В. С. Толуб'як // Економіка та держава. – 2010. – № 5. – С. 76–79.
60. Толуб'як В. С. Соціальні стандарти та гарантії в сфері пенсійного забезпечення / В.С. Толуб'як // Ефективність державного управління. – 2010. – № 22. – С. 307–313.
61. Толуб'як В. С. Теоретико-організаційні аспекти формування і розвитку системи пенсійного забезпечення населення / В. С. Толуб'як // Збірник

- наукових праць Академії муніципального управління. – 2011. – № 1. – С. 187–196.
62. Травматизм на виробництві в Україні: національний профіль протягом 2009–2013 років : інформ.-аналіт. профспілкова доп. – К. : Федерація професійних спілок України, 2013. – 32 с.
63. Тропіна В. Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства [Текст] / В. Б. Тропіна ; Академія фінансового управління, Науково-дослідний фінансовий ін-т. – К. : НДФІ, 2008. – 368 с.
64. Тропіна В. Роль соціального страхування у фінансуванні державних соціальних гарантій / В. Тропіна, Д. Суховий // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 149. – С. 22–25.
65. Трошинський В. П. Соціальний розвиток : [опорний конспект навч. дисципліни] / В. Трошинський, О. Петроє. – К. : НАДУ, 2008. – 192 с.
66. Трубич С.Ю., Швець В.Є. Формування системи соціального страхування // Фінанси України. - 2000. - № 2. - С. 110
67. Уніга О. В. Державна політика зайнятості населення України в період економічної кризи / О. В. Уніга // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – 2015. – Вип. 2 (4), ч. 2. – С. 44–48.
68. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. Історія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.social.org.ua/about/history>.
69. Чеберяко О. В. Запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного страхування / О. В. Чеберяко, Т. С. Капушак // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 2 (20). – С. 135–138.
70. Шишкин А.С. Соціальний захист населення: закордонні моделі // Соціальне забезпечення. – 2005. - № 18. – С.32-35.
71. Шкіндюк І. Ю. Шляхи удосконалення державного управління зайнятістю населення України [Електронний ресурс] / І. Ю. Шкіндюк //

- Державне будівництво. – 2012. – № 1. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2012-1/doc/5/08.pdf>.
72. Щодо оптимізації діяльності Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України : аналіт. зап. Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1302/>
73. Kyrylenko O. P. Defined contributions pension maintenance in Ukraine: actual status and development prospects / O. P. Kyrylenko, G. I. Kozak // Scientific e-journal Chernihiv State Institute of Economics and Management: Collected scientific articles: Series 1: Economics and Management. Chernihiv, 2013. – №1. – P. 5–12.
74. Niss.gov.ua [Електронний ресурс] : [Інтернет-портал]. – Електронні дані. – [Київ : Національний інститут стратегічних досліджень 1992-2018]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1302/>
75. Statistics on fatal injuries in the workplace in Great Britain 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.hse.gov.uk/statistics/